

2017-2018

Ga jij net (niet) over de grens?

Over hoe seksueel grensoverschrijdend gedrag preventief kan besproken worden in de lagere school.

Promotor: Elke Van Nieuwenhuyze
Vaklector: Marijke Van Puyenbroeck

Voorwoord

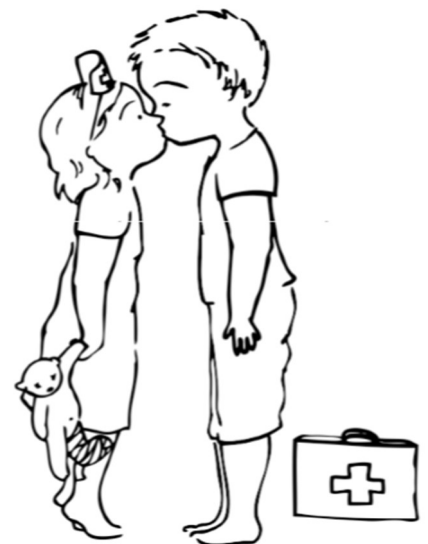
Het einde van dit academiejaar is in zicht, met deze bachelorproef als hoogtepunt van de opleiding. Deze bachelorproef gaat over hoe we kinderen van een derde graad weerbaar kunnen maken wanneer het gaat om (seksueel) grensoverschrijdend gedrag en hoe we hen hierover kunnen laten communiceren. Mijn resultaten zijn voortgekomen uit onderzoek aan de hand van een projectdag in het vijfde leerjaar van de Vrije Basisschool O.L.V. te Kruibeke. Om die reden zou ik graag de directie van deze school Ann Osselaer en de leerkrachten van het vijfde leerjaar Katleen Huyghe en Benjamin Firlefyn willen bedanken voor het vertrouwen in mij om dit project te mogen uitvoeren. Daarnaast wil ik graag mijn vaklektor Marijke Van Puyenbroeck en promotor Elke Van Nieuwenhuyze bedanken voor de fijne begeleiding doorheen dit volledige proces. Zij hebben mij handvaten aangereikt waarmee ik in de goede richting werd gestuurd om deze bachelorproef tot een goed einde te brengen.

Ook mijn medestudenten Niels Raman, Jelien De Laet en Sharon De Caluwé zou ik graag willen bedanken. We konden tijdens deze periode steeds op elkaar rekenen om elkaar raad te vragen, tips te geven, te praten over problemen en bevindingen. Daarnaast was er gelukkig ook tijd om over andere dingen te praten dan deze bachelorproef.

Bedankt allemaal!

Shana De Roeck

Kruibeke, 6 juni 2018



Inhoudsopgave

Voorwoord.....	2
Inhoudsopgave.....	3
Inleiding.....	4
Probleemstelling.....	5
Onderzoeksvragen.....	6
Aanpak.....	7
Aanpak onderzoeksvraag 1.....	7
aanpak onderzoeksvraag 2.....	7
aanpak onderzoeksvraag 3.....	7
Resultaten.....	9
Onderzoeksvraag 1.....	9
Onderzoeksvraag 2.....	9
Onderzoeksvraag 3.....	10
Projectdag.....	10
Conclusies + vooruitblik en evaluatie.....	11
Bibliografie.....	12
Bijlagen.....	13
Bijlage 1: Planning.....	13
Bijlage 2: literatuurstudie (bewust maken).....	14
Bijlage 3: literatuurstudie (taal en strategieën aanbieden).....	17
Bijlage 4: lesvoorbereiding projectdag.....	19
Voormiddag.....	19
Namiddag.....	23
Bijlage 5: materialen projectdag.....	25
Extra kaartjes.....	25
Overzicht prenten vijfde leerjaar / zesde leerjaar.....	28
Spelregels voor de leerlingen.....	32
Extra begeleiding.....	34
Bijlage 6: brief Gimme ouders.....	38
Bijlage 7: ZILL leerplandoelen.....	39
bijlage 8: resultaten enquêtes.....	42
Bijlage 9: voorbeeldenquête.....	48

Inleiding

Tijdens mijn stage in het derde leerjaar van vorig jaar kwam ik in aanraking met een probleem rond seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen leerlingen onderling. Ik voelde me persoonlijk enorm ontzet door wat ik toen allemaal hoorde. Ik vond het enorm straf dat dit iets is wat bij jongere kinderen voorkomt. Dat dit gebeurt bij kinderen onderling had ik al helemaal niet verwacht. Omdat ik nadien ook van een medestudent een dergelijk probleem hoorde en ik dus merkte dat dit geen alleenstaand geval was, voelde ik mij bewogen om hierrond mijn bachelorproef uit te werken. In deze paper zal aan bod komen hoe ik mijn onderzoeksvragen heb gevormd aan de hand van een probleemstelling, welke aanpak ik heb gehanteerd en welke resultaten hieruit zijn voortgekomen. Helemaal aan het einde van deze paper zal u enkele besluiten kunnen lezen en een eventueel vervolgonderzoek naar de toekomst toe.



Probleemstelling

Zoals ik in de inleiding reeds schreef, ben ik geïnteresseerd in hoe scholen en leerkrachten kunnen werken aan de preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Om het probleem uit mijn eigen interesses om te zetten in concrete onderzoeksvragen, heb ik volgende bronnen geraadpleegd:

1. Sensoa¹: Seksueel grensoverschrijdend gedrag jongeren: feiten en cijfers.
2. Over De Grens²: Wat doe je als seksueel gedrag te ver gaat?
3. Het vlaggensysteem³: Instrument om seksueel gedrag van kinderen en jongeren te sturen.
4. De eerste lijn⁴: Seksueel grensoverschrijdend gedrag.

In het eerste artikel gaf men een zeer duidelijke definitie van wat grensoverschrijdend gedrag wil zeggen bij kinderen en jongeren, namelijk: "Bij kinderen en jongeren is seksueel grensoverschrijdend gedrag elke vorm van seksueel gedrag van of ten aanzien van een kind of jongere in verbale, non-verbale of fysieke zin; al dan niet opzettelijk; waarbij het seksueel gedrag niet voldoet aan één of meerdere van de zes criteria, of waarbij het niet duidelijk is of het gedrag aan deze criteria voldoet". Met deze zes criteria bedoelt men de criteria waarmee het Vlaggensysteem seksueel gedrag beoordeelt. De zes voorwaarden zijn: wederzijdse toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, ontwikkeling, context en zelfrespect. Deze zijn ook terug te vinden in het derde en vierde artikel over het Vlaggensysteem en grensoverschrijdend gedrag. Voor ons lijkt die definitie wel duidelijk, maar ik vroeg mij af of kinderen zichzelf er wel van bewust zijn wat grensoverschrijdend gedrag is. Daarom heb ik mijn eerste onderzoeksvraag opgesteld, namelijk "Hoe kan je kinderen van een derde graad bewust maken wat grensoverschrijdend gedrag is?".

In het vierde artikel zegt Erika Frans⁴ (2012) van Sensoa dat scholen vaak pas reageren na een incident. Zij zegt dat scholen vooral een houvast nodig hebben die hen helpt kijken naar seksueel gedrag en hen vertelt wat aanvaardbaar is en wat niet. Omdat ik mij vooral wil focussen op het voorkomen van grensoverschrijdend gedrag bij kinderen onderling, lijkt het mij wel interessant om kinderen hierover te leren communiceren op verschillende manieren, door hen bijvoorbeeld taal en strategieën aan te reiken. Dit naar aanleiding van het artikel dat ik las in Sensoa¹, waarin men zegt dat jongeren die in staat zijn helder en eenduidig over hun seksuele wensen en grenzen te communiceren minder vaak ervaringen hebben met grensoverschrijdend gedrag van anderen en gaan zelf ook minder vaak over de grens. In de artikels was ook heel duidelijk te lezen dat leerlingen vaak niet weten bij wie ze terecht kunnen in probleemgevallen of wanneer ze met

¹ Z.a. (2017). "Seksueel grensoverschrijdend gedrag jongeren: feiten en cijfers", *Sensoa: Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid*, 4 december 2017, (internet: <https://www.sensoa.be>).

² Klaassen, R., Spauwen, L. Niekamp, A., e.a. (2016). "Over de grens: wat doe je als seksueel gedrag te ver gaat?", Centrum voor Seksuele Gezondheid Limburg, 4 december 2017, (internet: <https://over-de-grens.nl>).

³ Z.a. (2010). "Het vlaggensysteem: Instrument om seksueel gedrag van kinderen en jongeren te sturen: seksueel grensoverschrijdend gedrag", in: *SpeZiaal: zorg aan leerlingen van 4-16 jaar*, Jrg.5, nr.2, p.17-18.

⁴ Neiryndck, G., Van Laere, M. (2012). "Eerste lijn: Seksueel grensoverschrijdend gedrag", in: *Klasse: maandblad voor onderwijs in Vlaanderen*, nr. 228, z.p.

vragen zitten. In het tweede artikel² dat ik heb gelezen schrijft men over een sociaal veiligheidsbeleid, dit hangt hier nauw mee samen. In Nederland ging in 2015 de wet van Sociale Veiligheid op school van kracht. Hierdoor zijn scholen verplicht om te zorgen voor een sociaal veilige leeromgeving voor elke leerling. Dit zou een streefdoel moeten zijn voor elke Vlaamse school. Om kinderen hierover te leren communiceren heb ik mijn tweede onderzoeksvraag opgesteld, namelijk "Hoe kan je kinderen van een derde graad weerbaar maken door ze taal en strategieën aan te bieden om te communiceren over hun eigen grenzen en verlangens én die van anderen op seksueel gebied?".

Ik heb mij voor mijn tweede onderzoeksvraag ook gebaseerd op een gesprek met mevrouw Van Puyenbroeck⁵ op de campus. We stelden ons de vraag hoe we kinderen kunnen leren communiceren over hun eigen grenzen en verlangens en die van anderen op seksueel gebied door hen middelen aan te reiken. Ik zou hiervoor op zoek willen gaan naar manieren om dit onderwerp ter sprake te brengen in de klas, bijvoorbeeld aan de hand van boeken, films, prenten, enz. Dit idee is ook gedeeltelijk gehaald uit het vierde artikel waarin men zegt dat scholen seksualiteit op de agenda moeten zetten in de klas in plaats van enkel te handelen na een incident.

ONDERZOEKSVRAGEN

1. Hoe kan je kinderen van een derde graad ervan bewust maken wat grensoverschrijdend gedrag is?

Ik stelde mij deze vraag omdat ik kinderen wil helpen grenzen te stellen voor zichzelf. Daarom moet ik kinderen helpen om voor zichzelf te bepalen wanneer gedrag grensoverschrijdend is.

2. Hoe kan je kinderen van een derde graad weerbaar maken door ze taal en strategieën aan te bieden om te communiceren over hun eigen grenzen en verlangens én die van anderen op seksueel gebied?

Ik wil op deze vraag een antwoord vinden omdat blijkt uit literatuur dat kinderen en jongeren die in staat zijn om over hun grenzen en verlangens te praten minder ervaring hebben met grensoverschrijdend gedrag van anderen en zelf ook minder snel over de grens gaan.

3. In welke mate zijn leerlingen weerbaarder en mondiger geworden?

a. Hoe schatten ze zichzelf in?

b. Hoe blijkt dit uit de gesprekken en activiteiten?

Omdat ik mijn vorige onderzoeksvraag graag zou uittesten in een klas van de derde graad, vind ik het interessant om nadien ook na te gaan of de kinderen effectief van zichzelf vinden dat ze weerbaarder en mondiger zijn geworden na uitvoering van dit project.

⁵ Van Puyenbroeck, M. (docent godsdienst en identiteit). Mondelinge communicatie op 5 december 2017, Odisee Campus Waas, Sint-Niklaas.

Aanpak

Na gesprekken met de leerkrachten⁶ van het vijfde leerjaar van de Vrije Basisschool O.L.V. te Kruike, bleek dat er een grote nood is aan manieren om leerlingen bewust te maken van grensoverschrijdend gedrag en ze taal aan te reiken om over dit onderwerp te spreken. Een van beide leerkrachten is zelf ook al in contact gekomen met een vorm van grensoverschrijdend gedrag bij leerlingen. Zij vertelde mij dat het enorm moeilijk was om hiermee om te gaan, zeker in de klas. Beide leerkrachten werkten nog niet eerder rond preventie van grensoverschrijdend gedrag in hun klas, maar zouden hier in de toekomst wel enorm graag mee aan de slag gaan. Meester Benjamin heeft materiaal van het Vlaggensysteem in zijn klas, maar heeft hier nog nooit gebruik van gemaakt.

AANPAK ONDERZOEKSVRAAG 1

Om mijn eerste onderzoeksvraag te kunnen uitwerken, zal ik materialen maken en zoeken om de kinderen bewust te laten worden van grensoverschrijdend gedrag en om hen hierover aan het denken te zetten. Dit zal materiaal worden dat zal worden ingezet in een projectdag in het vijfde leerjaar. Hierin zal ook de definitie aan bod komen van grensoverschrijdend gedrag om kinderen bewust te laten worden van het feit dat dit effectief bestaat en dat hierover gepraat moet kunnen worden.

Ik kies voor deze aanpak na een gesprek met de leerkrachten van het vijfde leerjaar.

Methode van dataverzameling: eerst literatuurstudie gevolgd door alternatieve vormen van dataverzameling tijdens de projectdag.

AANPAK ONDERZOEKSVRAAG 2

Om op deze onderzoeksvraag een antwoord te vinden, zal ik moeten starten vanuit literatuurstudie. Ik zal aan de hand van literatuur, handleidingen, artikels, etc. manieren moeten zoeken om kinderen taal en strategieën aan te reiken om te communiceren over grensoverschrijdend gedrag. Eens de literatuurstudie afgerond is, zal ik ook hiervoor materialen maken om te verwerken in de projectdag in het vijfde leerjaar.

Methode van dataverzameling: eerst literatuurstudie gevolgd door alternatieve vormen van dataverzameling tijdens de projectdag.

AANPAK ONDERZOEKSVRAAG 3

Deze onderzoeksvraag zal ik ook beantwoorden door dit te implementeren in mijn projectdag. Voor en na de projectdag zal ik een enquête afnemen waarin wordt getoetst naar de kennis en vaardigheden van de leerlingen omtrent grensoverschrijdend gedrag. Ik zal voor deze onderzoeksvraag ook uit gaan van observaties tijdens de projectdag.

Methode van dataverzameling: observeren en enquête aan het begin en het einde van de projectdag.

⁶ Firlefyn, B., Katleen, H. (leerkrachten vijfde leerjaar). Mondelinge communicatie op 20 maart 2018, Vrije Basisschool O.L.V., Kruike.

Mijn volledig project bestond eruit een volledige dag de leerlingen van het vijfde leerjaar bewust proberen maken van grensoverschrijdend gedrag, hen hierover leren communiceren én nadien na te gaan of de leerlingen ook bewuster en mondiger zijn geworden. Ik koos voor een projectdag omdat door tijdsgebrek het jammer genoeg onmogelijk is om een hele projectweek te organiseren in het vijfde leerjaar. In de toekomst zouden de leerkrachten van het vijfde leerjaar graag de activiteiten uit dit project verspreiden over de periode van een hele week.

Ik heb voor deze projectdag verscheidene werkvormen gezocht en gecreëerd en een spel gemaakt gebaseerd op het spel "Oké?! Spel over seksueel grensoverschrijdend gedrag", maar op niveau van de leerlingen van een vijfde leerjaar. Na laatste gesprekken met de leerkrachten was er gekozen om in de voormiddag de activiteiten klas per klas te doen, elk anderhalf uur. Het spel werd in de namiddag gespeeld met de twee klassen samen. Dit in drie grote groepen waardoor elke groep één begeleider ter beschikking had die het spel kon leiden. Enkele dagen voor deze projectdag kregen de leerlingen een enquête waarin ze aangaven in welke mate ze op de hoogte zijn van grensoverschrijdend gedrag, wat dit voor hen betekent en hoe ze zichzelf inschatten op vlak van weerbaarheid. Aan het einde van de projectdag vulden de leerlingen exact dezelfde enquête in. Op die manier kon er worden nagegaan in welke mate leerlingen van zichzelf vonden of ze al dan niet weerbaarder en spraakzamer zijn geworden na deze projectdag.

Enkele dagen voor deze projectdag werd aan de ouders van de betrokken leerlingen via het online schoolplatform meegegeven dat de kinderen een projectdag rond grensoverschrijdend gedrag zouden meevolgen in het kader van mijn bachelorproef. Dit omdat we in de literatuur kunnen lezen dat het belangrijk is om ook ouders op de hoogte te brengen dat dit soort lessen zullen plaatsvinden in de klas. De brief die werd meegegeven aan de leerlingen kan u terugvinden in bijlage 6.

Resultaten

ONDERZOEKSVRAAG 1

Om een antwoord te formuleren op mijn eerste onderzoeksvraag greep ik terug naar de literatuurstudie die ik heb uitgevoerd rond het bewust maken van seksueel grensoverschrijdend gedrag, die uitgebreid staat te lezen in bijlage 2. Uit alle geraadpleegde bronnen komt vooral naar boven dat we kinderen enkel bewust kunnen maken van grensoverschrijdend gedrag en van grenzen door hen hierover te laten communiceren. Er bestaan jammer genoeg nog maar heel weinig materialen die scholen/organisaties kunnen inzetten om kinderen bewust te maken en dus te laten communiceren over SGG*. Eén daarvan is het Vlaggenspel, gecreëerd door Sensoa in samenwerking met andere organisaties zoals Pimento. In dit spel leren jongeren van 12 tot en met 16 jaar aan de hand van zes criteria een situatie van SGG te beoordelen of deze oké of helemaal niet oké is. Ze leren hierin in groepjes onder begeleiding van een leerkracht/begeleider om heel concreet te kunnen benoemen waarom bepaald gedrag al dan niet oké is. Dit spel is er enkel voor jongeren van 12-16 jaar. Daarom heb ik heel wat aanpassingen aangebracht zodat het ook te spelen valt met leerlingen van een derde graad lager onderwijs. Ik heb situaties geselecteerd die meer gericht zijn op de leeftijd van 10-11 jarigen en ik heb situaties aangepast zodat ze niet té expliciet zijn. Ook heb ik de steunkaarten weggelaten en heb ik de "aanvaardbaar of niet" en de "doe"-kaartjes geselecteerd en aangepast naar de leeftijd van de kinderen. Dit was echt nodig omdat deze leerlingen van het vijfde leerjaar nog geen seksuele opvoeding hadden gekregen. Het is de bedoeling om leerlingen bewust te maken en niet om ze te choqueren met beelden en situaties.

Een tweede manier om kinderen bewust te laten worden van SGG is door hen boeken voor te lezen of te laten lezen die dit onderwerp als centraal thema behandelen. Er zijn heel wat boeken voor de jongere kinderen van 2-8 jaar. Voor oudere kinderen zijn er dan weer minder boeken met dit onderwerp als thema. Enkele voorbeelden van boeken die je kan voorlezen of in de klasbibliotheek kan zetten, staan te lezen in bijlage 2. Na de projectdag blijkt dus ook dat leerlingen effectief bewust zijn geworden van wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is door er met hen over in communicatie te gaan. Dit blijkt uit de enquêtes die zijn afgenomen voor en na de projectdag. Hierin vroeg ik de leerlingen om aan te geven of ze al dan niet weten wat SGG is, wanneer en waarom iets grensoverschrijdend is. Uit de enquêtes bleek dat in beide klassen samen voor het project slechts 36% van de leerlingen kon aangeven te weten wat grensoverschrijdend is. Na het project is dit maar liefst de volle 100%, een aanzienlijke stijging dus. Tijdens het invullen zei een leerling "Wow, het invullen gaat nu super vlog. Woensdag duurde dat veel langer." Wat er ook op wijst dat de leerlingen het verhaal over grensoverschrijdend gedrag dat ik hen wou brengen, wel degelijk begrepen hebben. Alle andere resultaten en analyses van de enquêtes kan u terugvinden in bijlage 8. De enquêtes zelf zijn voor inzage beschikbaar bij de uitvoerder van deze bachelorproef.

ONDERZOEKSVRAAG 2

Uit het literatuuronderzoek dat te lezen is in bijlage 2 en 3 en door uitvoering van de projectdag blijkt da je kinderen wel degelijk weerbaar kan maken door ze taal aan te bieden om over grensoverschrijdend gedrag te communiceren. Wanneer je hen criteria leert die bepalen of gedrag al dan niet grensoverschrijdend is, vinden leerlingen van zichzelf dat ze hierover

* SGG: seksueel grensoverschrijdend gedrag

gemakkelijker kunnen praten. Al dan niet staat hier wel tegenover dat dergelijke lessen beter zouden vallen na een lessenreeks over seksuele opvoeding waarbij de leerlingen reeds in groep leerden praten over geslachtsdelen, seksuele betrekkingen, enzovoort. Op die manier kan een lessenreeks rond seksueel grensoverschrijdend gedrag hier een vervolg op zijn en zal hierover gemakkelijker kunnen gepraat worden. Het zou het nog beter zijn om de lessen rond seksueel grensoverschrijdend gedrag in het zesde leerjaar te laten terugkomen. Leerkrachten kunnen dan met de kinderen opnieuw werken rond de zes criteria en ze kunnen deze keer iets explicietere beelden of situaties gebruiken aangezien de leerlingen reeds seksuele opvoeding kregen en ze ook weer een jaartje ouder zijn. Dit blijkt ook uit gesprekken met de leerkrachten van het vijfde leerjaar. Om leerkrachten van de derde graad een handje te helpen heb ik een opsomming gemaakt van welke prenten uit het Vlaggensysteem en Vlaggenspel leerkrachten kunnen gebruiken in een vijfde en een zesde leerjaar. Ook vindt u in bijlage 5 extra kaartjes die kunnen ingezet worden om het Vlaggenspel te spelen in de lagere school. Eveneens vindt u hier de spelregels voor de leerlingen en de fiche voor de begeleidende leerkracht. In bijlage vier vindt u dan weer de lesvoorbereiding die gebruikt kan worden om een projectdag uit te werken in het vijfde leerjaar.

ONDERZOEKSVRAAG 3

Tijdens de projectdag heb ik de leerlingen geobserveerd hoe ze in groep praatten over seksueel grensoverschrijdend gedrag door deel te nemen aan de klasgesprekken of door actief deel te nemen aan het spel in de namiddag. In de voormiddag merkte ik op dat de leerlingen al heel goed wisten hoe ze zich moesten gedragen wanneer we over dit onderwerp spreken. Uiteraard kwam dit ook omdat we op voorhand duidelijke afspraken maakten aan de hand van het letterwoord 'PLIC'. De letters van 'PLIC' staan voor privacy, lachen, ik-vorm en cultuur. Elk woord staat dan weer voor een afspraak die we maakten met de hele klas. De uitwerking van deze afspraken kan u ook terugvinden in bijlage 4. Heel wat leerlingen durfden eigen verhalen vertellen en luisteren met veel respect naar elkaar. In het begin werd er hier en daar wel nog wat gelachen wanneer een situatie/tekening werd besproken, vooral bij de jongens. Zij hadden iets meer moeite om hier in groep over te spreken met elkaar. In de namiddag, wanneer we in kleinere groepjes werkten, viel het op dat ook de jongens veel mondiger waren en dat het lachen bijna volledig verdwenen was. De leerlingen namen het spel heel serieus en dachten zeer goed na over hoe ze een situatie moesten beoordelen aan de hand van de zes criteria. Ze luisterden hierbij ook heel goed naar de meningen en argumenten van anderen waardoor ze vaak hun eigen mening toch nog moesten herzien. Wanneer we ook hier weer naar de resultaten van de enquêtes gaan kijken, valt het op dat in beide de klassen bijna alle leerlingen, namelijk 89,5% van het totaal aantal leerlingen aangeven dat ze na het project hierover durven praten met vrienden/vriendinnen. Voor de projectdag is dit aantal 61%.

PROJECTDAG

De projectdag op zich verliep heel vlot. Het enige waar op gelet moet worden wanneer leerkrachten dit in de toekomst opnieuw zouden organiseren is de beschikbare tijd. Wanneer je deze activiteiten op één dag wil organiseren is het belangrijk om voldoende tijd in te plannen hiervoor. Leerkrachten die de activiteiten willen verspreiden, moeten ook rekening houden met het feit dat sommige activiteiten onverwachts langer kunnen duren.

Tijdens mijn projectdag liepen sommige gesprekken uit waardoor ik minder tijd had voor andere activiteiten of sommige zaken heb moeten laten vallen zoals de bespreking van een eventuele postbus voor meldingen van grensoverschrijdend gedrag.

Conclusies + vooruitblik en evaluatie

Ik kan concluderen dat kinderen wel degelijk bewuster worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag wanneer je hen via duidelijke taal hierover leert communiceren. Je kan leerlingen wel laten nadenken over eigen situaties of gegeven situaties, maar het belangrijkste is dat je hen tools kan aanrijken waarmee ze kunnen aangeven of die situaties al dan niet oké zijn. De zes criteria van het Vlaggenspel zijn hiervoor ideaal. Jammer genoeg bestaat dit spel niet voor leerlingen uit het basisonderwijs. Na aanpassing van het spel is het wel mogelijk om dit te spelen met leerlingen van een derde graad lager onderwijs. Leerlingen kunnen na het spelen van verscheidene spelvormen en door de criteria aangereikt te krijgen om grensoverschrijdend gedrag te beoordelen veel beter aangeven wat grensoverschrijdend gedrag is en hoe ze dit in de toekomst kunnen leren inschatten. Leerkrachten die dit spel toch wensen te gebruiken in de derde graad van het lager onderwijs kunnen het spel wel aanpassen waardoor expliciete situaties en prenten worden aangepast of weggelaten. Het spel moet vooral de intentie hebben om leerlingen situaties te leren inschatten om zo later situaties waarin ze zelf terechtkomen ook te leren inschatten, niet om hen te choqueren.

Idealiter wordt het onderwerp 'seksueel grensoverschrijdend gedrag' gegeven in het vijfde en het zesde leerjaar en liefst na een hele lessenreeks rond seksuele vorming. In het vijfde leerjaar zou de nadruk dan eerder moeten liggen op het grensoverschrijdende en niet op het seksuele. In het zesde leerjaar zou de leerkracht eventueel iets dieper kunnen ingaan op seksueel grensoverschrijdend gedrag omdat de leerlingen dan reeds seksuele vorming hebben gekregen.

Na dit project zou ik ook nog kunnen onderzoeken hoe leerlingen dit ervaren wanneer ze zowel in het vijfde leerjaar als in het zesde leerjaar lessen/projectdagen krijgen rond seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dit omdat de leerkrachten van het vijfde leerjaar en ikzelf dit zien als ideaal vervolg van de projectdag in een vijfde leerjaar. Uiteraard is dit dan een onderzoek dat zou moeten lopen over twee schooljaren heen.

Bibliografie

- De Graaf, H., Kruijer, H., Van Acker, J., e.a. (2012). "Seks onder je 25^e: seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012", Delft, Eburon.
- Firlefyn, B., Katleen, H. (leerkrachten vijfde leerjaar). Mondelinge communicatie op 20 maart 2018, Vrije Basisschool O.L.V., Kruibeke.
- Frans, E., De Wilde, K., De Bie, E. e.a. (2016). "Omgaan met seksueel grensoverschrijdend gedrag op school", *seksuele vorming*, Sensoa VZW, p. 14.
- Frans, E., Frank, T., e.a. (2013). "Vlaggensysteem", *Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*, Garant, Antwerpen.
- Hulin, M., Luts, E., Cloet, E., e.a. (2017). "SPACE", *Seksueel grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar maken bij kinderen van 9 tot en met 12 jaar*, Pimento VZW, Antwerpen.
- Klaassen, R., Spauwen, L., Niekamp, A., e.a. (2016). "Over de grens: wat doe je als seksueel gedrag te ver gaat?", *Centrum voor Seksuele Gezondheid Limburg*, 4 december 2017, (internet: <https://over-de-grens.nl>).
- Neiryck, G., Van Laere, M. (2012). "Eerste lijn: Seksueel grensoverschrijdend gedrag", in: *Klasse: maandblad voor onderwijs in Vlaanderen*, nr. 228.
- Van den Hauwe, J., Callebaut, I., De Vos, J., e.a. (2017). "Themanummer Seksualiteit", in: *School- en klaspraktijk*, Jrg. 58, nr. 234, p.49.
- Van der Donk, C., Van Lanen, B. (2016). *Praktijkonderzoek in de school (3^{de}, herziene druk ed.)*, Uitgeverij Coutinho, Bussum.
- VVKBaO. (2000). *Opdrachten voor het Katholiek Basisonderwijs in Vlaanderen*, VVKBaO: Brussel.
- Z.a. (2017). "Hé, het is oké", *Het Sensoa Vlaggensysteem toegepast op relaties en seksualiteit online*, 10 mei 2018, (internet: <https://www.seksuelevorming.be/materiaal/he-het-oke>)
- Z.a. (2010). "Het vlaggensysteem: Instrument om seksueel gedrag van kinderen en jongeren te sturen: seksueel grensoverschrijdend gedrag", in: *SpeZiaal: zorg aan leerlingen van 4 – 16 jaar*, Jrg. 5, nr. 2.
- Z.a. (2010). "Hoe help ik anderen hun agressie beheersen: brochure met educatief materiaal", *ICOBA: Iedereen competent in het beheersen van agressie*, 10 mei 2018, (internet: <https://www.icoba.be>).
- Z.a. (2017). "Seksueel grensoverschrijdend gedrag jongeren: feiten en cijfers", *Sensoa: Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid*, 4 december 2017, (internet: <https://www.sensoa.be>).

Bijlagen

BIJLAGE 1: PLANNING

Wanneer	Wat
6 maart	Bespreking voorlopige paper met promotor
6 maart – 1 april	Literatuurstudie voor onderzoeksvraag 1 en 2
19 maart	Gesprek met directie van de lagere school voor uitvoering van het project
20 maart	Gesprek met desbetreffende leerkrachten voor uitvoering van het project
1 april - 14 mei	Materialen maken voor projectdag
18 mei	Projectdag in het vijfde leerjaar
30 mei	Indienen paper bachelorproef (digitaal/op papier)
6 juni	Voorstelling bachelorproef

BIJLAGE 2: LITERATUURSTUDIE (BEWUST MAKEN)

In het onderzoek van Sensoa⁷, het Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid, kunnen we lezen dat slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag vaak erg jong zijn. In dit artikel staat te lezen dat een recent Nederlands onderzoek⁸ vaststelt dat 3% van de jongens en 14% van de meisjes ooit te maken heeft gehad met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook in het handboek van het Vlaggensysteem⁹ staat te lezen dat kinderen en jongeren enorm kwetsbaar zijn wat seksualiteit betreft en dat zij twee keer zo vaak geconfronteerd worden met seksueel grensoverschrijdend gedrag van anderen voor hun 18^e dan na hun 18^e.

Hieruit blijkt dat kinderen echt bewust moeten worden gemaakt van wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is, zij zijn namelijk een heel kwetsbare groep in onze samenleving.

De vraag is hoe we leerlingen nu bewust kunnen maken van grensoverschrijdend gedrag en hen hierover aan het denken zetten. Eerst en vooral bestaat er het 'Vlaggensysteem', een methodiek om een pedagogisch antwoord te formuleren op seksueel gedrag van kinderen en jongeren dat werd ontwikkeld door het Belgische Sensoa, het Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid. Deze methodiek bestaat uit 45 steekkaarten waarop concrete situaties staan afgebeeld van seksueel gedrag bij kinderen en jongeren. Er staat te lezen in het artikel over het Vlaggensysteem¹⁰ dat deze gedragingen recentelijk nog bij minstens 20% van de kinderen en jongeren zijn geobserveerd en dus functioneel zijn voor een specifieke leeftijds- of ontwikkelingsfase. Elke situatie wordt op de steekkaart beoordeeld aan de hand van zes criteria voor gezond seksueel gedrag en wordt van een vlag voorzien.

Criteria:

- Wederzijdse toestemming
- Vrijwilligheid
- Gelijkwaardigheid
- Gepast voor de leeftijd of ontwikkeling
- Passend bij de context of situatie
- Zelfrespect

Vlaggen:

- Groen: aanvaardbaar seksueel gedrag
- Geel: licht grensoverschrijdend seksueel gedrag
- Rood: ernstig grensoverschrijdend seksueel gedrag
- Zwart: zwaar grensoverschrijdend seksueel gedrag

Je kan met de steekkaarten van het Vlaggensysteem verschillende activiteiten organiseren. Je kan de tekeningen klassikaal bespreken, maar je kan ook in kleinere groepen opdrachten geven om met de getekende situaties verder aan de slag te gaan. Enkele voorbeelden hiervan staan terug te vinden in het boek van het Vlaggensysteem. Er bestaat ook een handleiding en kaartenset van 'Buiten de Lijnen'. Dit is eveneens onderdeel van het Vlaggensysteem, uitgewerkt

⁷ Z.a. (2017). "Seksueel grensoverschrijdend gedrag jongeren: feiten en cijfers", *Sensoa: Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid*, 4 december 2017, (internet: www.sensoa.be), p.1.

⁸ De Graaf, H., Kruijer, H., Van Acker, J., e.a. (2012). "Seks onder je 25^e: seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012", Delft, Eburon.

⁹ Frans, E., Frank, T., e.a. (2013). "Vlaggensysteem", *Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*, Garant, Antwerpen, p.21.

¹⁰ Z.a. (2010). "Het vlaggensysteem: Instrument om seksueel gedrag van kinderen en jongeren te sturen: seksueel grensoverschrijdend gedrag", in: *SpeZiaal: zorg aan leerlingen van 4 – 16 jaar*, Jrg. 5, nr. 2, p.17.

door Sensoa, maar specifiek bedoelt voor mensen die werken met kwetsbare kinderen en jongeren, met name kinderen of jongeren met een beperking of die reeds een seksueel trauma hebben meegemaakt.

Hiernaast kan je op de website van Seksuele Vorming nog materialen terugvinden om te werken rond dit thema. Je vindt er onder andere "Space" terug, dit is een werkvormenbundel van Pimento om seksueel grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar te maken bij leerlingen van de tweede en de derde graad lager onderwijs. Hierin gebruikt men het verhaal van Sammy, een alien die woont op een ruimteschip. Door de verschillende werkvormen te overlopen ontdekken de leerlingen wie Sammy is, wie er nog op het ruimteschip leeft en wat er eigenlijk met Sammy is gebeurd. Uiteindelijk zal blijken dat een van de bemanningsleden grensoverschrijdend gedrag heeft gepleegd bij Sammy. Elk van de vijf hoofdstukken in deze werkvormenbundel leggen de nadruk op een ander aspect van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Je kan leerlingen ook bewust maken door hen boeken te laten lezen die dit onderwerp als centraal thema hebben. Ik ben op zoek gegaan naar boeken die dit thema behandelen. Hieronder staan per leeftijdscategorie enkele mogelijk bruikbare boeken opgesomd.

2-5 jaar

- Ik wil geen kus *Petra Mönter & Sabine Wiemers*
- Nee! *Sanderijn van Der Doef & Marian Latour*
- Dat is fijn *Melanie Meijer & Iva Bicanic*
- Nee zeggen mag *Melanie Meijer & Iva Bicanic*
- De spin en de vlieg *Liestbeth Kennes & Tie Veldeman*
- De baas over je lijf *Melanie Meijer & Iva Bicanic*
- Dan zeg ik toch gewoon nee *Ilona Lammertink & Lucie Georger*
- Daar zwemt Sonnie *Daniëlle Steggink*
- Het Neemannetje *C. De Vries-Brouwers*
- Beertje klein en grote wolf *Marie Wabbes*

5-8 jaar

- Mijn lichaam is van mij! *Martina Neukirch-Seibert*
- Het is niet leuk! *Martine Delfos*
- Blijf van mij af! *Martine Delfos*
- Giechelgeheimpjes
- Nee! *Sanderijn van Der Doef & Marian Latour*
- De spin en de vlieg *Liestbeth Kennes & Tie Veldeman*
- Dan zeg ik toch gewoon nee *Ilona Lammertink & Lucie Georger*
- Daar zwemt Sonnie *Daniëlle Steggink*
- Het Neemannetje *C. De Vries-Brouwers*
- Beertje klein en grote wolf *Marie Wabbes*
- Trouwen met Tanja *Bart Van Nuffelen & Klaas Verplancke*
- Kleintje Nee en GROTE NEE *Gisela Braun*

8-10 jaar

- Beertje klein en grote wolf *Marie Wabbes*
- Blijf van mij af! *Martine Delfos*
- Het is niet leuk *Martine Delfos*
- Hannah zegt nee *Kolet Janssen*
- Een pakkend boek ... voor kleine en grote mensen *Jan Hindman*

10-12 jaar

- Dat nare gevoel, over seksueel misbruik en wat je ertegen kunt doen *Martine Delfos*
- Dan kleurt het water rood *Sine Van Mol*

12-15 jaar

- Met het mes op tafel *Cynthia Voigt*

15-18 jaar

- Grens *Wim Geysen*

BIJLAGE 3: LITERAATUURSTUDIE (TAAL EN STRATEGIEËN AANBIEDEN)

Zoals reeds gezegd in de vorige literatuurstudie is het belangrijk om kinderen bewust te maken van (seksueel) grensoverschrijdend gedrag. Bewust maken alleen is niet voldoende, kinderen moeten ook leren om hierover in communicatie te gaan met anderen om zichzelf zo weerbaarder te maken. Belangrijk hierbij is dat dergelijke lessen niet in het begin van het schooljaar worden gegeven, maar wel om te wachten tot er voldoende vertrouwen is tussen de leerlingen onderling en tot dat ze zich veilig voelen in de klas. Een eerste mogelijkheid om hierover te communiceren is het spel “Oké?! Spel over grensoverschrijdend gedrag” ontwikkeld door Sensoa in samenwerking met onder andere Movisie en Pimento. Dit spel is gebaseerd op het eerder vernoemde Vlaggensysteem waarbij de leerlingen leren om te benoemen in welke mate bepaald seksueel gedrag grensoverschrijdend is. In dit spel gaan jongeren van 12 tot 16 jaar zelfstandig aan de slag om te praten over seksueel grensoverschrijdend gedrag. De spelers bespreken in dit spel tekeningen waarop seksueel getinte situaties afgebeeld zijn. Ze doen dat aan de hand van de zes criteria en de vier vlaggen. Hiernaast komen er ook verschillende weetjes aan bod, vormen de spelers een mening over stellingen en voeren ze enkele doe-opdrachten uit.

In het artikel “De eerste lijn¹¹” staat te lezen dat leerkrachten en leerlingen op school een meldpunt moeten hebben bij situaties van grensoverschrijdend gedrag. Leerlingen moeten weten waar en hoe ze grensoverschrijdend gedrag kunnen melden en dat dit in vertrouwen kan gebeuren. Op de website van seksuele vorming staat eveneens een document¹² waarin men zegt dat naast het organiseren van toezicht op school het ook belangrijk is om de verantwoordelijkheid van de leerlingen zelf aan te spreken en een beroep te doen op hun onderlinge sociale controle. Er kan bijvoorbeeld een meldpunt worden georganiseerd of een klachtenbus worden geplaatst op de school. Hierin vermelden ze ook dat wanneer de drempel voor melden laag is, je snel mistoestanden kan aanpakken. Leerlingen mogen niet worden afgeschilderd als verklikkers. Het moet voor leerlingen duidelijk zijn wat de toezichter zal doen met de informatie.

Andere personen/plaatsen waar leerlingen met vragen terecht kunnen zijn onder andere:

- ECOPS: dit is het Belgisch online meldpunt voor internetmisbruik. Je kunt hier ongewenste reclame, seksuele voorstellen, kinderporno of seksueel getinte foto’s melden.
- www.nupraatikerover.be: deze site is opgericht door Childfocus en heeft een online chataanbod. Je kunt hierbij gratis en anoniem chatten over seksueel misbruik, verkrachting, gedwongen praktijken die je niet wil doen, of als je steun wilt omdat je iemand kent met dergelijk probleem.
- 1712: dit is het meldpunt voor geweld, misbruik en kindermishandeling. Dit is een discrete en anonieme hulplijn.
- JIP: JIP staat voor jongereninformatiepunten en zij bieden heel wat online ondersteuning bij verschillende onderwerpen zoals relaties, seks, centen, gezondheid, internet, ... als je geen antwoord hebt gevonden, kan je rechtstreeks je vraag stellen via de chat of mailen.
- CLB: De Centra voor Leerlingenbegeleiding wil je altijd op weg helpen als je een probleem hebt dat niet op school behandeld kan worden. Je kan hen bereiken via telefoon of mail.
- www.allesoverseks.be : deze informatieve website werd ontwikkeld door Sensoa voor jongeren en jongvolwassenen van 15 tot 25 jaar.

¹¹ Neiryneck, G., Van Laere, M. (2012). “Eerste lijn: Seksueel grensoverschrijdend gedrag”, in: *Klasse: maandblad voor onderwijs in Vlaanderen*, nr. 228.

¹² Frans, E., De Wilde, K., De Bie, E. e.a. (2016). “Omgaan met seksueel grensoverschrijdend gedrag op school”, *seksuele vorming*, Sensoa VZW, p. 14.

- TEJO: wanneer je problemen of vragen hebt voor een therapeut kun je gratis en anoniem terecht bij TEJO. Dit is voor kinderen en jongeren tussen 10 en 20 jaar.
- Awel: op de website van Awel heb je de mogelijkheid om informatie te krijgen over tal van onderwerpen zoals seksualiteit, rechten, relaties, .. Je kan ook je vraag stellen online via een forum of je kan medewerkers van Awel anoniem en gratis contacteren via chat, mail of telefoon.

BIJLAGE 4: LESVOORBEREIDING PROJECTDAG

Voormiddag

Lesonderwerp en lesdoelen	Lesverloop: Leerinhoud en didactische aanpak	Media/HL
<p>Seksueel grensoverschrijdend gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelen vaardigheden die toelaten om zich weerbaar te gedragen. • Herkennen en benoemen van grensoverschrijdend gedrag a.d.h.v. bepaalde criteria. • Vertellen spontaan in groep over gevoelens, ervaringen, gedachten, handelingen en verwachtingen. • Weten wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is en waar of bij wie je terecht kan om dergelijk gedrag te melden. 	<p>De activiteiten zullen max. 1u25min duren.</p> <p>5 minuten</p> <p>Wanneer we nog in de klas zijn, vertel ik de leerlingen dat we vandaag een project zullen doen dat ook nog deze namiddag zal verder lopen. De leerlingen zullen zelf weten waarover het gaat door de enquête die ze enkele dagen voordien reeds hebben ingevuld.</p> <p>Voor we daaraan beginnen vraag ik de leerlingen welke afspraken we kunnen maken als we rond dergelijk moeilijk onderwerp zullen werken/praten, ...</p> <p>We komen met de klas tot volgende afspraken aan de hand van het letterwoord PLIC:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <u>Privacy</u>: alles wat binnen deze groep verteld wordt is vertrouwelijk en blijft binnen de groep. er wordt niks doorverteld aan anderen. ▪ <u>Lachen</u>: er mag wel gelachen worden, maar uitlachen is uitgesloten. Het is belangrijk dat je met respect leert luisteren naar de ervaringen en meningen van anderen. ▪ <u>Ik-vorm</u>: we praten over onszelf, onze gevoelens, onze ervaringen en onze meningen. Dat wil zeggen dat je in de ik-vorm praat en niet uit naam van anderen. Als je iets weet over iemand in deze groep, ben jij niet degene die dat moet vertellen aan de groep. Als die persoon dat wil vertellen, is dat zijn/haar eigen keuze. ▪ <u>Cultuur</u>: we hebben respect voor verschillende culturen en achtergronden in de klas. <p>10 minuten</p> <p>We beginnen met een opwarmer om het thema waarrond we werken op te starten. We gaan hiervoor naar de speelplaats. De leerlingen maken twee rijen, waarbij iedereen tegenover iemand staat. Tussen de twee rijen creëren we een afstand van ongeveer 3 meter. Leerling A blijft staan, leerling B wandelt rustig en traag naar leerling A toe tot hij/zij vindt dat het dicht genoeg is. Leerling A zegt niks. Dan vraagt leerling B aan leerling</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Placemat (15x) • Vlagkaartjes (4 kleuren) (5x) • Afbeeldingen van situaties (5x) • Kaart 12 Vlaggenspel (6x) • Affiche <ul style="list-style-type: none"> ○ Awel • Spelbord • Witte A4-bladeren (50) • Stiften

	<p>A of het een goede afstand is. Leerling A kan dan beslissen of B dichterbij mag komen of juist verder moet gaan staan. Leerling B keert daarna terug naar het startpunt en nu doet leerling A de oefening.</p> <p>De tweede maal moet leerling A 'stop' zeggen wanneer leerling B dicht genoeg staat. Leerling B blijft dan ook effectief staan. Nadien wisselen de rollen opnieuw om.</p> <p>De derde keer moet leerling A 'stop' zeggen wanneer leerling B dicht genoeg staat. Leerling B blijft deze keer toch doorwandelen.</p> <p>20 minuten</p> <p>We gaan nu in een grote cirkel op de speelplaats zitten. De leerlingen sluiten hun ogen en ik lees enkele situaties voor. Alle spelers mogen voor zichzelf aangeven of die situatie over hun grens gaat of niet, en waarom. Wie een keuze heeft gemaakt, neemt een bepaalde houding aan en doet vervolgens zijn ogen weer open. Na elke situatie worden er enkele vragen gesteld die het gesprek op gang kunnen brengen. Er zijn per situatie drie antwoordmogelijkheden:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Rechtstaan: dat is oké voor mij ▪ Hurkje: daar twijfel ik over of ik dat oké vind ▪ Blijven zitten: dat wil ik helemaal niet, dat gaat over mijn grens <p>Situaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Familieleden een kus op de wang geven bij een begroeting ▪ Je ouders een kus op de mond geven ▪ Een jongen neemt tijdens het omkleeden na de turnles een foto in de kleedkamer ▪ Je krijgt ongevraagd pikante foto's van iemand van het andere geslacht toegestuurd via Snapchat ▪ Een onbekende vraag of hij/zij foto's mag nemen van jou terwijl je met vrienden in een openbaar zwembad bent <p>Nabespreking:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Merk je verschillen tussen de antwoorden? Waarom zou er een verschil kunnen zijn? ▪ Merk je verschillen tussen jongens en meisjes? Welke verklaringen zou je hiervoor kunnen hebben? ▪ Hoe zou jij reageren op deze situaties? <p>Verwoorden wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is (10 min)</p> <p>We gaan terug naar binnen in de klas en de leerlingen zetten zich in groepjes. Ik vertel de leerlingen dat ze nu op korte tijd al heel wat hebben gedaan rond het aangeven van grenzen. Ze hebben aan elkaar aangegeven door spelletjes te spelen waar hun eigen grens lag. Ik vraag hen of die grens altijd bij iedereen hetzelfde was. De leerlingen zullen aangeven dat dit zeker niet het geval is.</p> <p>Ik vraag de leerlingen wie na deze activiteiten kan vertellen wat "seksueel grensoverschrijdend gedrag" nu juist zou kunnen zijn. Ze denken eerst na voor zichzelf op een placemat en proberen daarna met hun groepje tot een gezamenlijke definitie te komen. Elk groepje laat zijn/haar definitie horen en we komen nadien op</p>	
--	--	--

	<p>een gezamenlijke definitie, namelijk "bij kinderen en jongeren is seksueel grensoverschrijdend gedrag elke vorm van seksueel gedrag van of ten aanzien van een kind of jongere in verbale, non-verbale of fysieke zin." Ik zeg tegen de leerlingen dat er heel wat leerlingen waren die dachten dat seksueel grensoverschrijdend gedrag enkel te maken had met vrijen, verkrachting, enzovoort. Maar SGG is eigenlijk veel meer is dan dat, ook ongewenst seksueel getinte berichten via smartphone of sociale media kunnen een vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn.</p> <p>De zes criteria leren kennen en inoefenen (25 min)</p> <p>Ik vertel de leerlingen de bedoeling van de volgende activiteit. De kinderen krijgen afbeeldingen te zien waarop seksuele situaties staan en zij moeten beoordelen of dat mag of niet en aangeven waarom. Per tekening formuleert elk groepje antwoorden op de vragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wat zie je op de tekening? ▪ Vind je dat oké of niet? Waarom wel/waarom niet? ▪ Indien niet: wat is hier fout aan? Wat is hier seksueel grensoverschrijdend aan? <p>Ik toon de leerlingen het spelbord vertel hen dat we hier deze namiddag mee zullen spelen, maar dat nu de woorden die op dat stuurwiel staan van groot belang zijn. Ik laat een leerling de 6 criteria voorlezen.</p> <p>Ik vraag een leerling een tekening te nemen die hij/zij zonet in groep heeft besproken en vraag hem/haar of de groep waarom die tekening niet oké is. Indien de leerlingen 1 van de criteria benoemen, wijs ik het criterium aan, maar herformuleer ik het als 1 van die 6 criteria. Ik vraag de leerlingen om nu een situatie te geven die ze wel oké vinden en waarom. We grijpen hierbij opnieuw terug naar de 6 criteria.</p> <p>Ik haal de vier vlaggen boven en leg uit dat een groene vlag staat voor "helemaal oké" en zwart voor "helemaal niet oké". Ik vraag de leerlingen om in hun situaties op zoek te gaan naar een situatie die we een groene of zwarte vlag kunnen geven. Ze leggen de vlag op de situatie.</p> <p>Hierna geef ik aan dat de gele vlag staat voor "een beetje niet oké" en rood voor "niet oké". Nu proberen de leerlingen na te denken of de laatste situatie eerder een gele of rode vlag toegewezen zou krijgen. Ik leg bij elke situatie uit waarom die een bepaalde kleur krijgt van vlag. Als alle situaties een vlag hebben gekregen, besluiten we de algemene kenmerken per vlag. We doen dit aan de hand van volgende richtvragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wat valt jullie op bij de groene vlag? ▪ Wat is heel specifiek voor de zwarte vlag? ▪ Wat is een gele vlag? ▪ Wanneer zouden we een situatie dan een rode vlag kunnen geven? <p>Ik vertel de leerlingen dat ze na de middagspeeltijd, in groep met de andere klas nog een hele tijd zullen werken rond die 6 criteria en de vier vlaggen.</p> <p>15 min</p> <p>Ik toon de leerlingen een prent (bv. 12). Per groep denken ze eens na over de reactie van de jongen die het gedrag stelt en over de reactie van het meisje die het gedrag ondergaat. Nadien luisteren we naar antwoorden</p>	
--	--	--

	<p>van de hele groep. Ik vraag de leerlingen om in groep eens na te denken over personen bij wie ze zoiets zouden kunnen melden en wat ze moeten doen wanneer ze hen niet willen geloven.</p> <p>We bespreken dit nadien ook klassikaal.</p> <p>Logischerwijze zullen leerlingen aangeven dat je dergelijk gedrag bij iemand binnen de school moet aangeven zoals een leerkracht, zorgleerkracht, directie, ...</p> <p>De leerlingen krijgen nu elk een wit blad en een stift. Het is de bedoeling dat ze de contouren van hun hand tekenen op het blad en in elke vinger een persoon schrijven bij wie ze terecht kunnen indien een situatie van grensoverschrijdend gedrag hen zou overkomen.</p> <p>We bespreken nadien welke personen betrouwbaar zijn en welke niet (bv. je situatie gaan vertellen tegen uw teddybeer kan een opluchting zijn, maar deze kan niets doen om jou te helpen). Ik hoor ook graag van de kinderen wat die vertrouwenspersoon zou moeten doen om jou te kunnen helpen in zo'n situatie, bv. contact opnemen met CLB, ouders, directie, intern oplossingen zoeken, ...</p> <p>De leerlingen denken ook in groep eens na over de manier waarop ze zoiets zouden vertellen. Zouden ze dit liever anoniem doen, kan de school iets installeren (vb. brievenbus, e-mailadres, ...) waardoor het contact vlotter verloopt om hulp te zoeken.</p> <p>Ik geef de leerlingen graag ook nog enkele andere contactpersonen of meldpunten waar ze met hun vragen/problemen terecht kunnen mee zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nupraatikerover.be (hier kan je gratis en anoniem chatten wanneer je melding wil maken over seksueel misbruik, verkrachting, gedwongen praktijken ...) ▪ CLB (altijd bereikbaar via mail of telefoon – CLB Waas en Dender) ▪ Awel (heel wat informatie in topics, anoniem en gratis bereikbaar via chat, mail, telefoon of het forum) ▪ TEJO (bij problemen of vragen voor een therapeut, kan je gratis en anoniem terecht bij TEJO) <p>Bij elk meldpunt geef ik nog een klein beetje extra informatie. De leerlingen die willen kunnen volgende week bij juf Katleen/meester Benjamin een sticker krijgen van Awel. Dit om de website nooit te vergeten in de toekomst.</p>	
--	--	--

Namiddag

Lesonderwerp en lesdoelen	Lesverloop: Leerinhoud en didactische aanpak	Media/HL
<p>Seksueel grensoverschrijdend gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelen vaardigheden die toelaten om zich weerbaar te gedragen. • Herkennen en benoemen van grensoverschrijdend gedrag a.d.h.v. bepaalde criteria. • Vertellen spontaan in groep over gevoelens, ervaringen, gedachten, handelingen en verwachtingen. • Weten wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is en waar of bij wie je terecht kan om dergelijk gedrag te melden. 	<p>Tijdens deze activiteit zullen de leerlingen heel zelfstandig in groep aan het werk gaan met een spel over grensoverschrijdend gedrag. Ik leg eerst klassikaal de bedoeling en de spelregels uit van het spel alvorens de leerlingen eraan beginnen:</p> <p><i>Straks zullen jullie per twee duo's vormen. Er zullen per spel 4, 5 of 6 duo's samenzitten om het spel te spelen onder begeleiding van een leerkracht. Het spel is als volgt:</i></p> <p><i>Het groepje met de jongste speler mag beginnen. Hij/zij zet de pion op een willekeurig vakje. Je gooit met de dobbelsteen en je verzet de pion naargelang het aantal gegooide ogen, je mag kiezen welke kant je opgaat.</i></p> <p><i>Je kan op verschillende symbooltjes terecht komen. Maar beginnen doe je met een tekening in het midden van het spelbord te leggen. De leerlingen die aan de beurt zijn, overlopen de 6 criteria die we deze ochtend hebben overlopen om na te gaan of het gedrag dat op de tekening staat al dan niet oké is. Ben je niet zeker, kan je altijd eens op de achterzijde van de tekening kijken. De andere leerlingen mogen nadien ook aanvullen of commentaar geven op een respectvolle manier. Je bedenkt ook welke vlag je die situatie kan geven. Daarna kijk je naar de symbolen en neem je een kaartje met een overeenkomstig symbool. Op het blad met de spelregels staat waarvoor elk symbool staat. Soms krijg je gewoon een weetje, andere keren zal je iets moeten uitbeelden of tekenen.</i></p> <p><i>De speler die aan het einde van het spel het grootste aantal kaartjes verzameld heeft, wint. Wie een tekening heeft, mag dat laten tellen voor 2 kaartjes! (een tekening bekom je door een blauw kaartje te trekken).</i></p> <p>De leerlingen mogen een partner kiezen om mee samen te spelen. Ze mogen dit zelf kiezen om zo de veiligheid in de klas te kunnen behouden/vergroten. De leerlingen zullen dan met 5 of 6 duo's gaan samenzitten rond één spelbord. De leerlingen mogen beginnen van zodra ze met hun duo's rond een spelbord zitten. De begeleidende leerkrachten kunnen bijkomende vragen stellen of dieper ingaan op bepaalde getekende situaties.</p> <p>We kunnen eventueel een korte pauze houden van een vijftal minuutjes om de kinderen even op adem te laten komen waarna ze nadien verder kunnen spelen.</p>	<p>Spelbord (4x)</p> <p>Spelkaarten (4x)</p> <p>Tekeningen (4x)</p> <p>Dobbelstenen (4x)</p> <p>Pionnen (4x)</p> <p>Enquêtes (46x)</p>

	<p>Wanneer ik merk dat de leerlingen uitgespeeld zijn, houden we met de hele klas een kort gesprek over hoe het spel gelopen is. Wie dingen heeft bijgeleerd, wat ze zijn te weten gekomen, wat ze nog niet wisten, wie er iets over kwijt wil, enz.</p> <p>Daarna wordt het materiaal opgeruimd en de banken terug goed gezet en krijgen de leerlingen een enquête waarin ik probeer na te gaan in welke mate de leerlingen weerbaarder en mondiger zijn geworden om over dit thema te spreken.</p> <p>Indien er nog tijd over is, is dit tijd die de klasleerkrachten nog kunnen benutten.</p>	
--	--	--

BIJLAGE 5: MATERIALEN PROJECTDAG

Extra kaartjes

<p></p> <p>BEELD UIT</p> <p>KUSSEN</p>	<p></p> <p>TEKEN HET WOORD</p> <p>GSM</p>
<p></p> <p>BEELD UIT</p> <p>“NEEN” ZEGGEN</p>	<p></p> <p>TEKEN HET WOORD</p> <p>Kus</p>
<p></p> <p>BEELD UIT</p> <p>SELFIE NEMEN</p>	<p>TABOE</p> <p>BORSTEN</p> <p>Woorden die je niet mag gebruiken om het woord te omschrijven:</p> <p>TEPEL VROUW</p>



 <p>EEN GROEP JONGENS VAN 12 JAAR VLIEGT ELKAAR IN DE ARMEN NA EEN DOELPUNT</p>	 <p>DE BORSTEN VAN EEN MEISJE AANRAKEN TIJDENS EEN GROEPSKNUFFEL</p>
 <p>ALS 12-JARIGE JONGEN JE TEAMLEIDER VAN DE CHIRO OMARMEN</p>	 <p>EEN MEISJE VAN 14 JAAR PLAATST ENKELE ZWOELE BIKINFOTO'S VAN ZICHZELF OP INSTAGRAM. IEDEREEN KAN DE FOTO'S ZIEN</p>
 <p>EEN JONGEN VAN 13 JAAR STUURT PIKANTE FOTO'S VAN ZICHZELF NAAR ZIJN LIEFJE VIA SNAPCHAT. ZE BELOVEN OM DIT NIET TE DELEN MET ANDEREN</p>	 <p>EEN MEISJE VAN 12 DIE FLIRT MET DE TRAINSTER VAN DE SPORTCLUB</p>
 <p>EEN JONGEN VAN 13 MAAKT EEN FOTO VAN DE MEISJES ONDER DE DOUCHE EN STUURT DIE NAAR ZIJN VRIENDEN</p>	 <p>EEN TRAINSTER KOMT ZONDER AANKONDIGING DE KLEEDKAMER VAN DE 14-JARIGE JONGENS BINNEN OMDAT ZE ALWEER TE LAAT ZIJN OP TRAINING</p>

 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>	 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>
 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>	 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>
 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>	 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>
 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>	 <p>AANVAARDBAAR OF NIET?</p>



**NA HET ZOMERKAMP ZET EEN
MEISJE VAN 13 JAAR EEN SEXY-
PYJAMA FOTO MET HAAR
VRIENDINNEN OP INSTAGRAM**

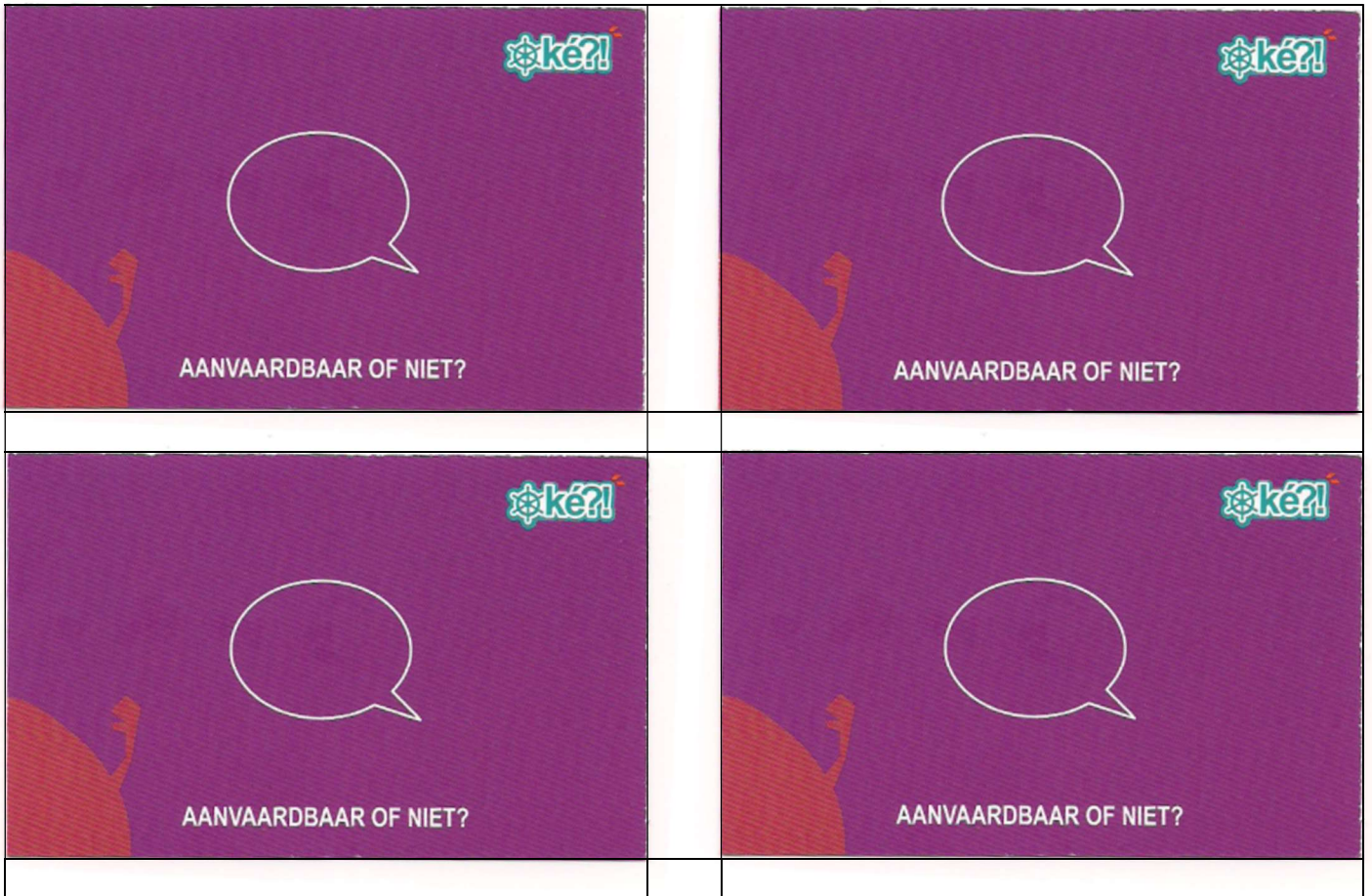


**EEN MEISJE KRIJGT EEN FLIRTERIG
SMS'JE VAN HET LIEF VAN HAAR
BESTE VRIENDIN**



**ENKELE MEISJES VAN 10 JAAR
CHATTEN MET LEEFTIJDGENOTEN
VAN EEN ANDERE SCHOOL DIE ZE
NIET KENNEN**





Vijfde leerjaar

Vlaggenspel:

4: de meisjes van 13 jaar willen apart douchen of met hun badpak aan. Ze vertellen dit tegen de trainster.

6: tijdens een dorpspel omarmt een jongen van 13 zijn leider. De andere groepsleden stompen elkaar en er wordt wat gegrinnikt.

14: een trainster komt zonder aankondiging de kleedkamer van de 14-jarige jongens binnen omdat ze alweer te laat zijn op training.

16: een groep jongens (16) vliegt elkaar in de armen na een doelpunt.

19: een trainer raakt de volleybalspelers vaak aan tijdens een time-out. De meisjes zeggen niets omdat ze schrik hebben uit het team te vallen.

21: een jongen van 17 gluurt regelmatig in de doucheruimtes van de meisjes.

Zesde leerjaar

2: twee 13-jarige meisjes zitten in de slaapkamer op het bed. Ze strelen elkaar tussen en over de bovenbenen en vinden het fijn.

5: een jongen raakt de borsten van een meisje aan tijdens een groepsknuffel. Het is niet de eerste keer dat dit gebeurt.

7: twee jongens van 16 dwingen een meisje van 14 tot seksuele spelletjes.

8: een moeder wast de piemel van haar 12-jarige zoon onder de douche. Ze vindt goede hygiëne belangrijk.

9: een meisje (14) flirt met de trainster (18).

13: een fotograaf vraagt meisjes om seksueel uitdagende poses aan te nemen en maakt foto's.

15: twee meisjes van 15 maken een seksistische opmerking over de kleren van een passerend meisje van 17. Het meisje van 17 hoort dat.

24: een meisje krijgt een flirterig sms'je van het lief van haar beste vriendin.

27: een meisje van 16 chat met een klasgenoot. Ze krijgt een naaktfoto doorgestuurd van een meisje dat ze niet zo leuk vindt. Ze beslist om de foto naar de hele school door te sturen.

Vijfde leerjaar

Vlaggensysteem:

1.1: tijdens het 'vadertje en moedertje' spelen zoent een meisje van 4 haar broertje van 5 op de mond.

1.7: een meisje van 6 zit op de schoot bij opa. Ze omarmen elkaar en vinden het allebei fijn.

1.11: een kind van 3 gluurt onder de rok van een volwassene.

2.1: een meisje van 10 gluurt, tijdens het omkleden in het zwembad, in de hokjes van de jongens.

2.2: twee jongetjes en een meisje van 8 maken grapjes en seksuele toespelingen.

2.4: een jongen van 10 maakt ~~obscene~~ tekeningen op zijn kamer (van naakte mensen).

2.7: een leraar aait een leerling van 7 door het haar.

2.8: een meisje van 10 zit op de schoot van een volwassene. Deze streelt haar ~~borsten~~ (buik) terwijl ze dat niet leuk vindt.

2.10: een meisje van 10 zit op de schoot van een volwassene. Deze streelt haar ~~borsten~~ (buik) terwijl ze dat leuk vindt.

3.6: twee meisjes van 12 kijken nieuwsgierig in een ~~pikante~~ lingeriecatalogus.

Zesde leerjaar

1.3: een meisje van 5 ontbloot opzettelijk haar spleetje op de speelplaats.

1.4: een meisje van 6 geeft negatieve commentaar op de piemel van haar broertje van 4.

1.5: een jongen van 6 probeert het slipje van een meisje van 4 naar beneden te trekken. Hij dreigt ermee haar pop kapot te maken als ze hem niet wil gehoorzamen.

1.8: een meisje van 5 kijkt hoe een jongen van 6 plast.

2.8: een meisje van 10 zit op de schoot van een volwassene. Deze streelt haar borsten terwijl ze dat niet leuk vindt.

2.10: een meisje van 10 zit op de schoot van een volwassene. Deze streelt haar borsten terwijl ze dat leuk vindt.

3.8: een meisje van 12 zit op de schoot van een 17-jarige jongen. Ze kijkt hem verleidelijk aan. De jongen kijkt naar haar blote buik en benen.

Vijfde leerjaar

Vlaggensysteem:

3.8: een meisje van 12 ~~zit op de schoot van~~ (kijkt naar) een 17-jarige jongen. Ze kijkt hem verleidelijk aan. De jongen kijkt naar haar blote buik en benen.

3.10: een groepje pubers speelt in de slaapkamer het spelletje 'waarheid, durven of doen'. De jongen krijgt de opdracht een meisje haar borsten aan te raken.

4.2: een meisje van 15 (11) jaar wordt door enkele jongens van dezelfde leeftijd vastgehouden om haar kleren uit te kunnen trekken.

4.7: een lerares leunt over een 15-jarige leerling.

SPELREGELS

MATERIAAL

- 1 pion
- 1 dobbelsteen
- 25 tekeningen
- Doe-opdrachten
- Wist-je-dat-kaartjes
- Aanvaardbaar-of-niet-kaartjes

SPELVERLOOP

Leg het spelbord op tafel en zet de pion op een willekeurig vakje. Leg de kaartjes en tekeningen zoals op de foto hiernaast getoond.

Er is één pion voor de hele groep. Wie aan de beurt is, verplaatst dus de pion.

Het groepje met de jongste deelnemer mag als eerste met de dobbelsteen gooien en de pion verzetten naargelang het aantal gegooide ogen. Hij/zij mag kiezen in welke richting hij gaat. Dit geldt ook voor de andere spelers.

De pion staat nu op een gekleurd vakje met een symbool: tekstballon, vraagteken, sterretje of duimpjes. De speler die aan de beurt is legt de eerste tekening in het midden van het spelbord. De spelers die aan de beurt zijn overlopen de criteria en geven aan welke wel of niet oké zijn (deze staan in de zwarte cirkel op het stuurwiel). De andere spelers mogen meedenken en reageren. De begeleidende leerkracht kan hierover bijkomende vragen stellen om dieper in te gaan op de tekening.

Hierna bedenk je met de hele groep welke vlag je deze situatie zou geven. Je kan nadien controleren op de achterzijde van de tekening. Indien je fout was, probeer je uit te zoeken waar je fout zat.

De speler die gegooid heeft neemt vervolgens een kaartje dat overeenstemt met de kleur en het symbool van het vakje waar hij/zij op staat. Op dat kaartje staat een opdracht. De spelers die aan de beurt zijn mogen als eerste iets zeggen of doen. Daarna mag de hele groep reageren. Hierna is de volgende speler aan de beurt.

De speler die op het einde van het spel het grootste aantal kaartjes verzameld heeft, wint. Tekeningen tellen voor 2 kaarten!



VERKLARING VAKJES OF HET SPELBORD

PAARS

Alle spelers (behalve degene die het kaartje heeft genomen) gaan rechtstaan met hun ogen dicht. De speler die het kaartje genomen heeft, leest de stelling voor. Iedereen bepaalt voor zichzelf of ze de stelling oké vinden of niet. Bij oké blijf je rechtstaan, bij niet oké ga je zitten. De spelers doen hun ogen open en kijken wie al dan niet is gaan zitten. Luister naar elkaars meningen. De speler die dit kaartje neemt, mag het houden.

ORANJE

De speler die dit kaartje neemt, leest het voor. De groep kan erop reageren. De speler die dit kaartje neemt, mag het houden.

GROEN

De speler die het kaartje neemt, voert de opdracht uit. LET OP: lees de opdracht niet voor! Er zijn verschillende soorten doe-opdrachten:

- Omschrijf het woord: de speler omschrijft het vetgedrukte woord, maar mag daarbij de cursief gedrukte woorden niet gebruiken.
- Teken het woord: op het kaartje staat een woord, de speler tekent op een blad papier/bord waar het over gaat.
- Beeld het woord uit: op het kaartje staat een woord, de speler beeldt het uit en mag hierbij geen geluid maken.

De speler die het woord raadt, krijgt het kaartje. Als het woord niet geraden wordt, komt het kaartje onderaan de stapel te liggen.

BLAUW

De speler die op dit vakje komt, geeft een reactie op de besproken tekening en krijgt die tekening. Een tekening telt voor 2 kaarten. Je denkt na over de reactie die je zou kunnen geven op de situatie die wordt afgebeeld op de tekening. Mogelijke vragen die je met de hele groep kan bespreken:

- Hoe voelt deze persoon zich? Hoe zou jij dat gevoel benoemen?
- Hoe kan deze persoon reageren?
- Geef een gepaste reactie aan de hand van de besproken criteria als je dit ziet/weet.
- Wat zeg je als je dit ziet of als een vriend(in) dit vertelt?
- Hoe zou jij je voelen moest jou dit overkomen? Omschrijf je gevoel.
- Hoe reageer je?

BEGELEIDING

RICHTVRAGEN TEKENING

Algemeen per tekening

- Wat zie je op de tekening?
- Wat je ziet op de tekening, mag dat? Waarom wel/niet?
- Zo niet, wat vind je er fout aan?
- Stel dat je dat meemaakt, wat doet dat dan met jou?
- Ken je mensen die dit meegemaakt hebben?
- Hoe was dat voor hen?

criterium toestemming

- Is er duidelijke wederzijdse toestemming?
- Hebben beide partijen toestemming gevraagd én getoond/gezegd dat het oké was?
- Beleven beide partijen er plezier aan?
- Zijn er andere signalen te zien?

criterium vrijwilligheid

- Is er dwang aanwezig of is het vrijwillig?
- Is er een vorm van chantage gebruikt?
- Is er één van de betrokkenen bang?
- Is er een beloning beloofd?
- Is er aangedrongen?
- Kon de betrokkene weigeren?
- Is er geweld gebruikt?

criterium gelijkwaardigheid

- Zijn beide partners evenwaardig op het vlak van maturiteit (even volwassen), leeftijd, intelligentie, ...
- Is er een verschil in positie in de groep, status, populariteit, macht?
- Is er een overwicht in aantal mensen?
- Wie had het voor het zeggen in deze situatie? Hoe zie je dat?

criterium ontwikkeling (gepast voor leeftijd)

- Is het gestelde gedrag aangepast aan de leeftijd en ontwikkeling?
- Is er een reden waarom mensen afwijken van wat verwacht wordt op die leeftijd?
- Waarom denk je dat?
- Hebben deze jongeren hier al ervaring mee?

criterium context

- Stoort het gedrag iemand?
- Wordt de privacy gerespecteerd?
- Zijn er regels over wat wel en niet mag in deze context?
- Is er gezorgd voor veiligheid en privacy?

criterium zelfrespect

- Is er kans op gezondheidsrisico's?
- Is er een sociaal nadeel?
- Zijn er betrokkenen die gekwetst, bang of stil zijn?
- Zijn er betrokkenen die boos of agressief zijn?
- Is er risico op misbruik van vertrouwen?

OMSCHRIJVING TEKENING

Nummer tekening	Omschrijving	Vlag
1.1	Tijdens het 'vadertje en moedertje' spelen zoent een meisje van 4 haar broertje van 5 op de mond.	Groen
1.7	Een meisje van 6 zit op de schoot bij opa. Ze omarmen elkaar en vinden het allebei fijn.	Groen
1.11	Een kind van 3 gluurt onder de rok van een volwassene.	Geel
2.1	Een meisje van 10 gluurt, tijdens het omkleden in het zwembad, in de hokjes van de jongens.	Geel
2.2	Twee jongetjes en een meisje van 8 maken grapjes en seksuele toespelingen	Geel
2.7	Een leraar aait een leerling van 7 door het haar.	Geel
3.10	Een groepje pubers speelt in de slaapkamer het spelletjes "waarheid, durven of doen". De jongen krijgt de opdracht een meisje haar borsten aan te raken.	Geel

4.2	Een meisje van 15 jaar wordt door enkele jongens van dezelfde leeftijd vastgehouden om haar kleren uit te kunnen trekken.	Zwart
4.7	Een lerares leunt over een 15-jarige leerling.	Geel

VERKLARING BIJ WIST-JE-DATJES

- Wist je dat seksueel misbruik niet altijd gepaard gaat met lichamelijk geweld?
Degene die seksueel misbruikt wordt, toont niet altijd verzet. Soms kan het slachtoffer zo wanhopig zijn dat hij/zij geen uitweg meer ziet en het gewoon laat gebeuren. Geweld hoeft niet altijd fysiek te zijn. Er kan ook sprake zijn van psychologisch geweld zoals chantage, machtsmisbruik, dwang, dreigen om het uit te maken, ...
- Wist je dat groepsdruk vaak een rol speelt in SGG?
Groepsdruk is een van de risicofactoren die de kans vergroot dat je geconfronteerd wordt met SGG. In heel wat situaties van SGG is er sprake van groepsdruk, maar dat is niet altijd duidelijk te zien. Bij situaties waarin SGG in groep gebeurt, wordt eventuele groepsdruk best besproken.
- Wist je dat daders van SGG bij jongeren meestal bekende leeftijdsgenoten zijn?
Uit cijfers blijkt dat SGG bij jongeren meestal tussen leeftijdsgenoten gebeurt. Vaak zijn de daders van SGG bekenden voor de slachtoffers.
- Wist je dat er in Europa verschillende leeftijdsgrenzen bestaan voor seksuele meerderjarigheid?
In België en Nederland worden jongeren vanaf hun 16^e verjaardag bekwaam geacht om toe te stemmen met het stellen of ondergaan van seksuele handelingen. We spreken hier over seksueel contact zonder dwang of geweld. Wie 16 jaar of ouder is, kan dus geldig instemmen met het aanraken of ontbloten van zijn/haar geslachtsorgaan of haar borsten, met tongzoenen en met seksuele penetraties.
- Wist je dat homoseksuele mensen vaker slachtoffer worden van geweld?
Uit diverse onderzoeken blijkt dat holebi's vaker slachtoffer worden van geweld. In de actualiteit wordt regelmatig bericht over homofobie geweld.
- Wist je dat er een verband is tussen alcohol en SGG?
Er zijn een aantal risicofactoren die de kans doen toenemen dat je geconfronteerd wordt met SGG. Alcohol is een van de risicofactoren.
- Wist je dat 25% van de jongeren al eens seksueel getinte vragen krijgt via het internet?

Er kan seksueel grensoverschrijdend gedrag gesteld worden via het internet. Jongeren experimenteren op seksueel vlak bijvoorbeeld op de chat. Als je een seksueel getinte vraag krijgt waar je niet op wil antwoorden, kan je altijd het venster sluiten.

- Wist je dat jongens het moeilijk vinden om hun grenzen aan te geven?
Uit onderzoek blijkt dat jongens wat seks betreft verwachten dat hun partner de grens wel zal aangeven, waardoor ze er zelf vaak niet over nadenken. Zo gaan jongens soms veel verder dan ze willen. Het idee 'een man kan altijd, wil altijd en heeft er altijd plezier aan' klopt niet met de werkelijkheid.
- Wist je dat jongens vaak een vergeten groep vormen van slachtoffers van SGG?
Vrouwen en meisjes vormen de grootste groep van slachtoffers van SGG. Maar jongens zijn ook vaak het slachtoffer van SGG. Die groep wordt vaak vergeten. Nochtans wordt 1 op de 10 jongens geconfronteerd met SGG. Als we kijken naar herhaaldelijk SGG zijn jongens gemiddeld 9 jaar oud bij een eerste ongewenste situatie, 2 jaar jonger dan meisjes in gelijkaardige situaties. Het is dus belangrijk om te weten dat jongens kwetsbaar zijn.
- Wist je dat 40% van de slachtoffers van SGG te maken hebben met langdurig SGG?
De meeste ongewenste seksuele situaties gebeuren eenmalig. Toch valt herhaaldelijk SGG ook voor. Als jongeren hiermee te maken krijgen, is de kans op emotionele, lichamelijke of psychische schade groter. Het gevolg op lange termijn is een verminderd fysiek en mentaal welzijn. Die jongeren starten gemiddeld 1 jaar vroeger met seks en zijn er doorgaan vatbaarder voor om opnieuw slachtoffer van SGG te worden.
- Wist je dat 92% van de Amerikaanse popliedjes over seks gaan?
Een onderzoek uit Amerika toont aan dat veel liedjes die over seks gaan heel populair zijn. De onderzoeker bestudeerde een top 100-lijst van popmuziek. De liedjes die seksueel getinte teksten bevatten, scoren het hoogst.

BIJLAGE 6: BRIEF GIMME OUDERS

Beste ouders,

Mijn naam is Shana De Roeck en ik ben laatstejaarsstudent van de opleiding leerkracht lager onderwijs. Ik heb zonet mijn stage afgerond in het zesde leerjaar en nu wacht mij nog de laatste grote opdracht van dit academiejaar, namelijk de bachelorproef.

Ik heb gekozen voor een heel actueel thema, namelijk (seksueel) grensoverschrijdend gedrag. Ik zal hierrond op vrijdag 18 mei een projectdag uitwerken in de klas van uw zoon/dochter. Tijdens deze dag zullen de kinderen leren wat grensoverschrijdend gedrag is en zullen ze dit gedrag leren beoordelen aan de hand van bepaalde criteria. We zullen dit doen aan de hand van leergesprekken, spelletjes, oefeningen enzovoort. Het is voor mij vooral van belang om leerlingen bewust te maken van dit gedrag en hen hierover te leren communiceren met elkaar en met volwassenen. Aan het einde van de dag zal ik via een enquête proberen te achterhalen of leerlingen van zichzelf vinden dat ze mondiger en weerbaarder zijn geworden.

Ik kijk alvast enorm uit naar deze projectdag!

Vriendelijke groeten,

Juf Shana



BIJLAGE 7: ZILL LEERPLANDOELEN

♥ SEgb1

Gevoelens en behoeften bij zichzelf en anderen beleven, aanvaarden, herkennen en in taal uitdrukken

- 10 - 12 Zoeken hoe eigen en andermans behoeften op middellange termijn kunnen ingelost worden - voor zichzelf bepalen welke behoeften op een bepaald ogenblik het belangrijkste zijn
- 2.5 - 12 In dialoog met een vertrouwde volwassene, in een eenvoudige taal beschrijven hoe men bepaalde situaties beleeft en hoe men zich daarbij voelt
- 6 - 12 Nadenken over de oorzaak van die gevoelens - gedragsuitingen van zichzelf en anderen verbinden met gevoelens - concreet beschrijven wat men bij zichzelf en anderen waarneemt - zich bewust zijn van ervaringen waarbij meerdere gevoelens en behoeften in het geding zijn - kunnen omgaan met wisselende stemmingen van zichzelf en anderen
- 6 - 12 Met voorbeelden uit de eigen leefwereld illustreren dat gedrag en gevoelens situatiegebonden zijn
- 8 - 12 Inzicht krijgen in complexere gevoelens zoals verliefdheid, verwarring, gespannenheid, eenzaamheid, schuld, schaamte, jaloezie ...

♥ SEgb2

Bewust omgaan met gevoelens en behoeften en deze binnen aanvaardbare grenzen uiten. Zelfbeheersing ontwikkelen

- 2.5 - 12 Verschillende manieren ontdekken om op een respectvolle wijze om te gaan met eigen gevoelens en behoeften
- 2.5 - 12 Behoeften en gevoelens bij zichzelf bewust ervaren - bij eigen belevingen of verhalen uitdrukken waarom iemand zich blij, bang, boos of verdrietig voelde - vaststellen hoe gevoelens een impact hebben op het lichaam en daar op een zorgzame manier mee omgaan
- 2.5 - 12 Gepaste interne regulatie van gedrag
- 4 - 12 Ervaren hoe eenzelfde situatie verschillende gevoelens en reacties kan uitlokken - met die verscheidenheid respectvol omgaan
- 4 - 12 Een onderscheid kunnen maken tussen wat men waarneemt (wat men objectief ziet, hoort, voelt, ruikt ...) en wat men er van vindt (oordeel)
- 8 - 12 Aangepast aan een situatie inschatten en beslissen op welke wijze men al dan niet uitdrukking geeft aan gevoelens en behoeften - beschrijven hoe men op een sociaal aanvaardbare manier met gedrag en emoties omgaat

♥ SEgb3

Zoeken naar mogelijkheden om, in respect voor zichzelf en de ander, aan eigen behoeften en die van anderen tegemoet te komen

- 2.5 - 12 Opkomen voor eigen behoeften - afwegen in welke mate de eigen behoeften die van anderen respecteren of geweld aan doen - in respect voor zichzelf en anderen handelen

-
- 2.5 - 12 Wensen op een concrete wijze uiten - verzoeken en eisen van elkaar onderscheiden - 'neen' van anderen kunnen aanvaarden en daar gepast mee omgaan
-



SEiv1

Zich inleven in anderen, andere standpunten en situaties, zonder de eigen identiteit te verliezen

- 2.5 - 12 Zich inleven in anderen in situaties die dicht bij de eigen belevingswereld liggen - ervaren hoe men eenzelfde situatie op dezelfde wijze of anders kan beleven en er verschillend op kan reageren
 - 10 - 12 In de schoenen van iemand anders gaan staan en zo diens situatie en context juist inschatten
 - 4 - 12 Ervaren hoe eenzelfde situatie verschillende gevoelens en gedachten kan oproepen - zich verplaatsen in het standpunt van een ander - meeleven met een ander - zich inleven in de ander
 - 6 - 12 Zich inleven in de gedachten en gevoelens van anderen - ervaren en inzien hoe anderen handelen vanuit eigen motieven en verwachtingen - een emotionele reden kunnen achterhalen voor iemands gedrag
 - 6 - 12 Zich voorstellen en beschrijven wat een ander waarneemt vanuit een andere positie
 - 8 - 12 Belangstelling tonen voor anderen, hun standpunten en voor andere situaties - oprechte empathie tonen
 - 8 - 12 Gebeurtenissen, contexten en personen vanuit verschillende perspectieven bekijken - in iemand anders' schoenen stappen en zich inleven in diens gedachten, gevoelens, behoeften, standpunten en gedrag
 - 10 - 12 Rekening houden met andere standpunten en daarbij meer dan één perspectief in rekening nemen - empathie ontwikkelen voor anderen dichtbij en veraf - in het eigen gedrag rekening houden met de gevoelens en de behoeften van anderen zonder zichzelf te verliezen
-



SEiv2

De eigenheid en grenzen van anderen respecteren

- 2.5 - 12 Onbevangen en respectvol omgaan met elkaar - wanneer iemand zijn grenzen aangeeft, deze respecteren
 - 6 - 12 In het eigen gedrag rekening houden met de gedachten, gevoelens, behoeften, standpunten en gedrag van anderen - daar respectvol mee omgaan - eigen gedrag afstemmen op de bedoelingen van anderen - zich verplaatsen in de gedachtegang, gevoelens en behoeften van andere kinderen
 - 6 - 12 Aanvoelen wat voor iemand gevoelig ligt of belangrijk is en daar spontaan rekening mee houden
-



SEsb1

Ervaren hoe mensen met de mogelijkheden van hun lichaam uitdrukking geven aan liefde en tederheid



SEsb2

Gezond en liefdevol fysiek contact ervaren en erkennen als een basisbehoefte

- 2.5 - 12 Eigen grenzen met betrekking tot de persoonlijke ruimte en aanrakingen kunnen aangeven - ongewenste handelingen van anderen signaleren bij vertrouwenspersonen
-

- 8 - 12 Gevoelens van verliefdheid ervaren en beschrijven als een positief gevoel - beseffen dat verliefdheid kan verschillen in uitingsvorm, leeftijd en geslacht - kunnen omgaan met gevoelens van verliefdheid die niet beantwoord worden - de ervaring van liefde in woord, gebaar en lichamelijk contact als een primaire levensbehoefte van alle mensen (hetero en holebi) aanvaarden
- 8 - 12 Weten wat seksueel misbruik inhoudt en op welke manier men eventueel om hulp kan vragen - seksueel grensoverschrijdend gedrag signaleren



SEsb3

Respectvol en met de gepaste taal communiceren over seksualiteit

- 2.5 - 12 Ervaren en weten dat er verschillende gewoonten en opvattingen bestaan over 'bloot' - gevoelens van verliefdheid en verlangen naar fysiek contact aanvaarden en er zonder gêne en met een gepaste taal over communiceren



IKid1

Basisvertrouwen ontwikkelen

- 2.5 - 12 Vertrouwen hebben in de andere(n) en de Andere - vertrouwensrelaties met mensen opbouwen - zich geborgen voelen bij vertrouwenspersonen - samenhang ervaren



IKwn3

Ervaren hoe waarden en normen kunnen verschillen naar gelang de context en de levensbeschouwelijke traditie

- 2.5 - 12 Ervaren dat waarden en normen die mensen hanteren kunnen verschillen
- 7 - 12 Nieuwsgierig zijn naar en beluisteren waarom bepaalde waarden en normen voor anderen belangrijk zijn - respect en waardering opbrengen voor de waarden en normen van anderen zolang die stroken met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens



IKvk5

Grensoverschrijdend gedrag herkennen en er weerbaar mee omgaan

- 6 - 12 Grensoverschrijdend gedrag herkennen en benoemen - nadenken over en zich inleven in de gevolgen van grensoverschrijdend gedrag voor zichzelf en anderen - grensoverschrijdend gedrag melden bij een vertrouwenspersoon
- 6 - 12 Aanvoelen waar de eigen grenzen liggen -aangeven wanneer de eigen grenzen worden overschreden - assertief zijn en 'neen' durven/kunnen zeggen wanneer men iets niet wil - vaardigheden ontwikkelen die toelaten om zich weerbaar te gedragen



TOmn2

Een mondelinge boodschap overbrengen

- Spontaan vertellen (over gevoelens, ervaringen, gedachten, handelingen, verwachtingen)



TOmn3

Actief deelnemen aan een gesprek

- Gesprek in kleine kring of groep
- Klasgesprek

BIJLAGE 8: RESULTATEN ENQUÊTES

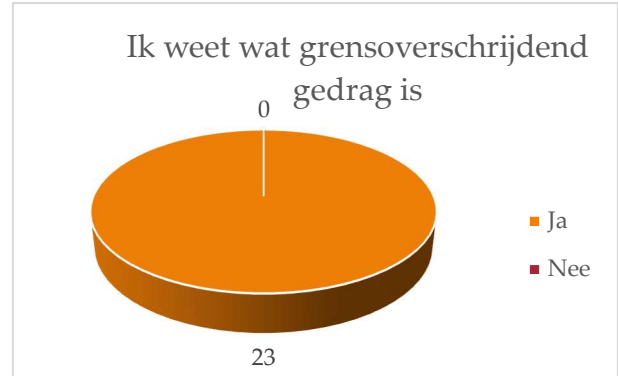
Klas 5A

In deze klas zitten 23 leerlingen, waarvan 13 meisjes en 10 jongens. De gemiddelde leeftijd van deze klas is 11 jaar.

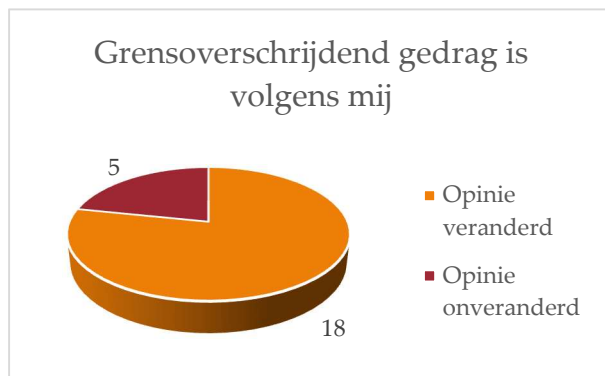
Voor de projectdag



Na de projectdag



Voor aanvang van het project geeft maar liefst 78% van deze klas deze klas aan niet te weten wat grensoverschrijdend gedrag is. Het verschil met na de projectdag is noemenswaardig. De hele klas geeft nu aan te weten wat grensoverschrijdend gedrag is.



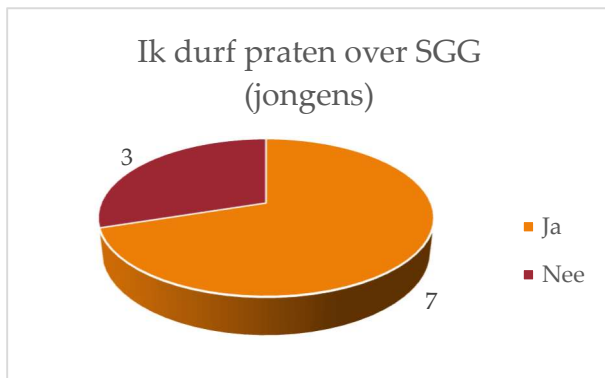
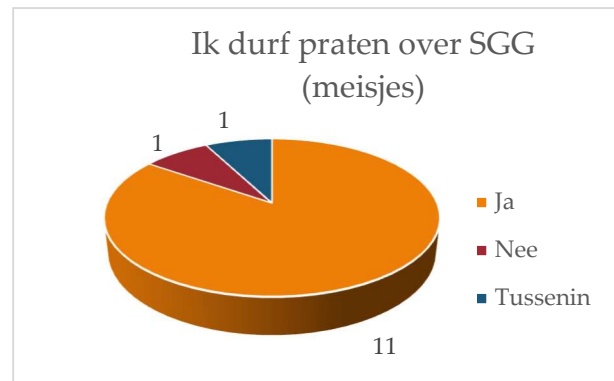
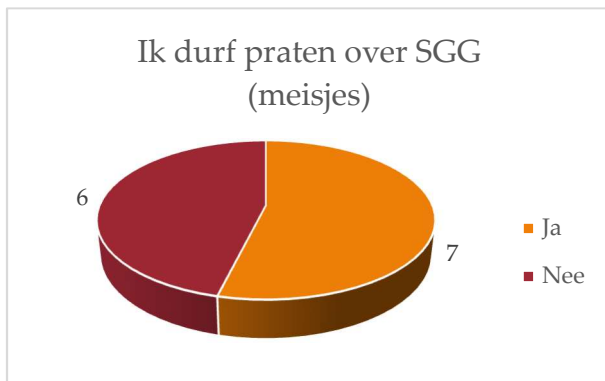
Om deze vraag te analyseren heb ik geopteerd om de antwoorden van elke leerling apart te vergelijken voor en na de projectdag om na te gaan of de leerling zijn/haar antwoord zodanig heeft aangepast en dus een ander beeld heeft gekregen van wat seksueel grensoverschrijdend gedrag precies is. Bij de vijf leerlingen wiens opinie niet veranderde na de projectdag zat bij 2 van hen het beeld over wat grensoverschrijdend gedrag is al in de goede richting.



Slechts 30% van deze klas, ofwel 16 leerlingen, denken van zichzelf voor uitvoering van het project te weten wanneer bepaald gedrag grensoverschrijdend is. Na de projectdag geeft maar liefst 91% aan te weten wanneer gedrag grensoverschrijdend is. Dat is een stijging van maar liefst 60%.



Slechts 4 leerlingen denken voor uitvoering van het project van zichzelf dat ze kunnen aangeven waarom bepaald bedrag grensoverschrijdend is. Na de projectdag is dat aantal veranderd naar 21 leerlingen. Eén jongen maakte zelf een antwoordmogelijkheid, namelijk 'gemiddeld'.



In deze klas viel het op dat in verhouding vooral de meisjes aangeven dat ze niet durven praten over seksueel grensoverschrijdend gedrag met vrienden/vriendinnen, namelijk 46%. Van de jongens is dat cijfer aanzienlijk minder, namelijk 30%. Na het project geven alle jongens aan dat ze nu wel durven praten over seksueel grensoverschrijdend gedrag met vrienden en vriendinnen. Voor de meisjes geeft nu 85% dat ze erover durven praten met vrienden en/of vriendinnen. Eén leerling voegde zelf een antwoordmogelijkheid toe, namelijk "tussenin".



Uit deze vraag blijkt dat alle leerlingen aangeven dat ze "nee" durven zeggen in situaties die ze niet prettig vinden. Uiteraard weten we niet zeker of alle leerlingen deze vraag begrepen aangezien ze nog niet echt op de hoogte waren van wat grensoverschrijdend gedrag juist is. Ook na het project is bij alle leerlingen deze mening gebleven.

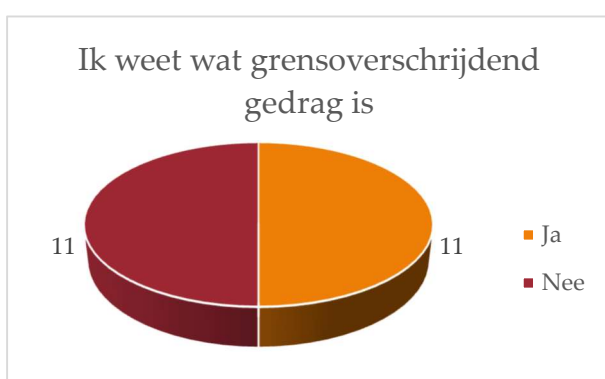


Een nipte meerderheid van de klas geeft aan niet te weten bij wie ze terecht kunnen wanneer ze melding willen maken van of met vragen zitten over seksueel grensoverschrijdend gedrag. Na de projectdag geven alle leerlingen aan te weten bij wie ze terecht kunnen. Een noemenswaardig verschil dus.

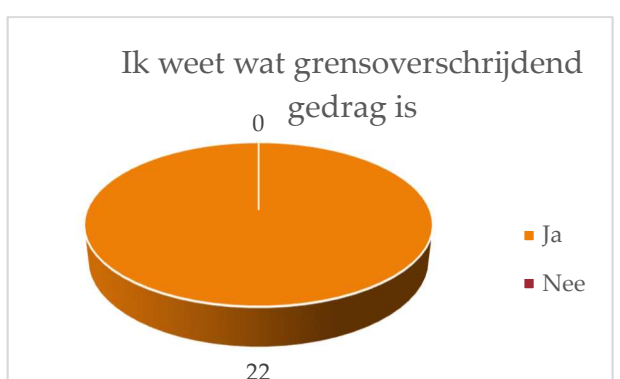
Klas 5B

In deze klas zitten eveneens 23 leerlingen, waarvan 12 jongens en 11 meisjes. De gemiddelde leeftijd in deze klas bedraagt 10 jaar. Eén leerling was tijdens de projectdag afwezig waardoor ik van deze jongen ook de resultaten van voor de projectdag heb weggelaten om zo een duidelijker beeld te krijgen van de leerlingen die wel aanwezig waren.

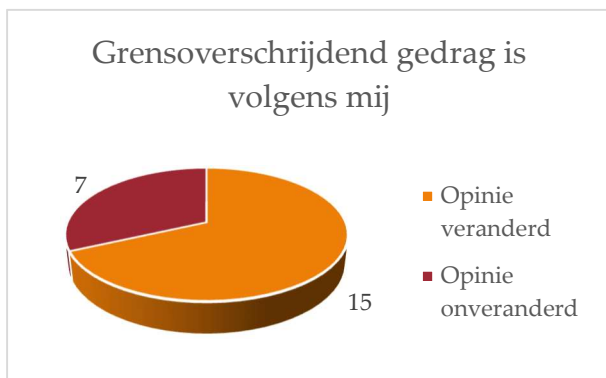
Voor de projectdag



Na de projectdag



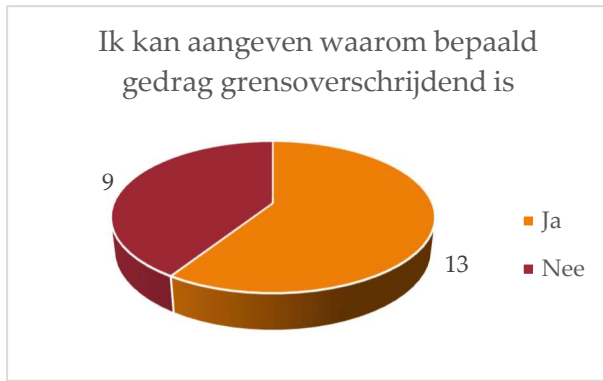
Voor de projectdag gaf de helft van de klas aan te weten wat grensoverschrijdend gedrag is. Voor het uitdelen van de enquête had de meester van de klas het begrip 'grensoverschrijdend gedrag' reeds een beetje duidelijker proberen maken aan de leerlingen door te zeggen: "Luister naar het woord: grens overschrijdend en gedrag. Wat zou dat dan kunnen betenen." Dit zou de resultaten van de leerlingen wel beïnvloed kunnen hebben aangezien dit in de andere klas niet gezegd is geweest. Na het project geeft heel de klas aan te weten wat grensoverschrijdend gedrag is.



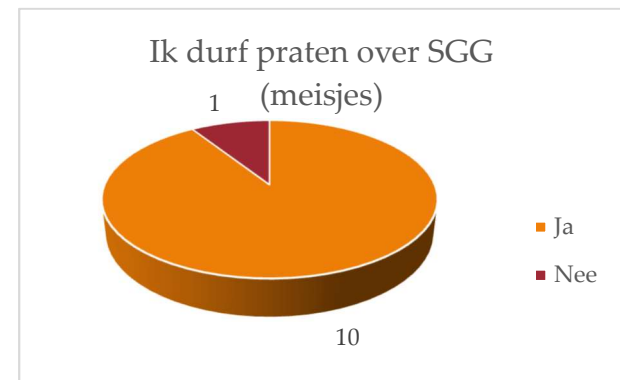
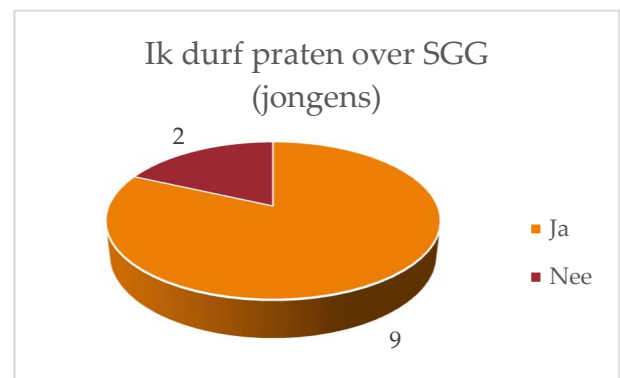
Om deze vraag te analyseren heb ik geopteerd om de antwoorden van elke leerling apart te vergelijken voor en na de projectdag om na te gaan of de leerling zijn/haar antwoord zodanig heeft aangepast en dus een ander beeld heeft gekregen van wat seksueel grensoverschrijdend gedrag precies is. Bij de zeven leerlingen wiens opinie niet veranderde na de projectdag zat bij drie van hen het beeld over wat grensoverschrijdend gedrag is al in de goede richting.



Voor de projectdag gaven reeds 16 van de 22 leerlingen aan te weten wanneer bepaald gedrag grensoverschrijdend is. Dit is beduidend meer dan in de andere klas. Dit zou kunnen doordat de meester van deze klas de leerlingen reeds liet nadenken over de woorden 'grensoverschrijdend' en 'gedrag'. Dit is uiteraard slechts een bedenking. Na de projectdag gaven alle leerlingen aan te weten wanneer bepaald gedrag grensoverschrijdend is.



Ook hier is het verschil voor en na het project zeer duidelijk in beeld te brengen. Voor de projectdag gaven slechts 13 van de 22 leerlingen aan dat ze kunnen duiden waarom bepaald grensoverschrijdend is. Na het projectdag zijn dit 21 van de 22 leerlingen.



In deze klas gaf de nipte meerderheid van de jongens aan dat ze durven praten over seksueel grensoverschrijdend gedrag met vrienden/vriendinnen. Na het project zijn het reeds 9 van de 11 jongens die aangeven dit te durven. Bij de meisjes is er reeds een grote meerderheid die aangeeft hierover te durven praten. Na het project geeft nog slechts 1 meisje aan dit niet te durven.



Net zoals in de andere klas zijn de resultaten hier hetzelfde. Zowel voor als na het project gaven alle leerlingen aan dat ze "nee" durven zeggen in situaties die ze niet prettig vinden. Uiteraard weten we niet helemaal zeker of alle leerlingen deze vraag ook wel goed hebben begrepen, maar daar moeten we wel van uit gaan.



In deze klas gaf ongeveer 2/3 van de klas aan dat ze weten bij wie ze terecht kunnen voor vragen of meldingen over seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dit is al een zeer mooi aantal. Na de projectdag weten alle leerlingen bij wie of waar ze hiervoor terecht kunnen.

BIJLAGE 9: VOORBEELDENQUÊTE

1. ik ben jaar:

2. Ik ben een:
 - Jongen
 - Meisje
3. Ik weet wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is:
 - Ja
 - Nee

4. Seksueel grensoverschrijdend gedrag is volgens mij:
.....
.....
.....

5. Ik weet **wanneer** bepaald gedrag grensoverschrijdend is:
 - Ja
 - Nee

6. Ik kan aangeven waarom bepaald gedrag grensoverschrijdend is:
 - Ja
 - Nee

7. Ik durf praten over (seksueel) grensoverschrijdend gedrag met vrienden/vriendinnen:
 - Ja
 - Nee

8. Ik durf "nee" zeggen in situaties die ik niet prettig vind:
 - Ja
 - Nee

9. Ik weet bij wie of waar ik terecht kan met vragen of meldingen over (seksueel) grensoverschrijdend gedrag:
 - Ja
 - Nee